

DRAMSKI ODGOJ

GLASILO
HRVATSKOG
CENTRA ZA
DRAMSKI ODGOJ
ZAGREB
VELJAČA 2000.
GODINA IV.
BROJ 5

IPAK SE KREĆE!!! O SKUPŠTINI

Skoro cijeli prošli broj *Dramskog odgoja* sastojao se od grade za godišnju skupštinu našeg Centra.

Zapravo, o toj skupštini vrijedilo bi reći još nekoliko riječi poput: *zanimljivo, neobično, stručno, radno, ugodno!!!*

Drugačije rečeno, bilo je naporno, ali taj napor jednostavno nismo osjetili.

Skupština je okupila stare prijatelje sa seminara, članove novoformiranih ogranaka, a i ponešto novih članova. Zbrajanu su rezultati rada koji su pokazali da je rad centra bio raznolik i plodan, predstavljeni su povjerencima ogranaka, razmotrena je finansijska situacija, razgovarano je o provedbi dodjele stručnih zvanja članovima kao i o raspravama o Lidranu. Usput rečeno, u trenutku pisanja ovog članka neki od spomenutih problema već se rješavaju. Primjerice, radi lakšeg dobivanja sredstava za svoje akcije pojedini ogranci mogu raspolagati izdvojenim žiro-računima u svom matičnom sjedištu.

Na dnevnom redu bilo je puno točaka: usvajanja, potvrđivanja, izvještavanja, izmjena i dopuna itd., itd... Sve bi to, iskreno rečeno, bilo zamorno, pogotovo onim članovima koji su doputovali iz Osijeka, Cakovca, Pule ili Vele Luke, da nije bilo onog "drugog", drugačijeg:

Ponajprije, za početak smo vidjeli nekoliko osnovnoškolskih predstava i recitacija s državnog Lidrana koje su kao voditeljice ostvarile članice zagrebačkog ogranka HCDO. Raznolikost uradaka potvrdila je koliko dramski rad može biti bogat i individualan u pristupu i realizaciji.

Skupština je imala i svoj svečani dio. Zvjezdani Ladiki predana je nagrada "Grozdanin kikot" koju dodjeljuje Mostarski teatar mlađih za doprinos dramskom odgoju. Nagradu je uručio Sead Đulić, dramski pedagog i voditelj Mostarskog teatra mlađih.

Zatim, umjesto uobičajenih stereotipnih rasprava, koje obično nitko ne sluša ili sluša samo "radi reda", održane su tri dramske radionice od kojih je svaka obradila jednu temu. Sudjelovala sam u radu jedne radionice i rad je bio vrlo dinamičan, angažiran, polemičan, analitičan i kreativan. Vrijjeme od sata i po, koje se u početku činilo predugačkim, na kraju je bilo prekratko. Svakako je bio najzanimljiviji završni dio radionica u kojem su sve grupe prikazale svoje zaključke kroz različite oblike dramskog izražavanja. Tako smo vidjeli zaustavljene prizore, kipove i čitave male prizore s tipičnim situacijama iz naših škola, ili na temu položaja dramskog odgoja u nas. Buran pljesak bio je znak da su izvedbe i prikazi izuzetno uspjeli.

Pauze su bile kratke, ali i "slatke", za što su se pobrinule članice zagrebačkog ogranka koje su se potrudile da budu dobre domaćice u prijatnom prostoru Centra mlađih Ribnjak.

Na kraju nas je čekala još predstava odgojnog kazališta *Pravo na grešku* u izvedbi Dramskog studija "Tirena". Iako je predstava počela u 17 sati, a izvedba trajala oko dva i po sata, sudionici su sa zanimanjem pratili predstavu i sami aktivno sudjelovali u njoj.

Sve u svemu skupština je bila dobro pripremljena i provedena, nadahnuta stručnošću i kreativnošću.

Htjela bih na kraju ovog članka izreći i svoje želje za budućnost.

Što nas očekuje u novom tisućljeću i kakav će biti položaj dramskog odgoja? Nadam se da će se proširiti u sve dijelove društva, a ponajprije u škole, i da će zauzeti svoje mjesto u djelatnosti svih koji se na bilo koji način bave kreativnim radom kako s djecom tako i sa s ostalim populacijama, jer se dramske metode mogu jednako uspješno primjeniti u školstvu, u zdravstvu, u socijalnom radu. Posebno se nadam da će "mjerodavni", tj. oni koji odlučuju o novcu, prepoznati kvalitete dramskog rada i omogućiti mu da se proširi. Entuzijasta i stručnjaka neće nedostajati. Nadam se da će tako dramski odgoj prodrijeti i u naše visokoškolske ustanove, posebno u one koje odgajaju učitelje i profesore, a što je u svijetu već odavno svakidašnjica. Pa zar smo mi tako daleko od tog svijeta? Nismo i nećemo biti. Želimo ići ukorak sa svijetom, a međunarodne udruge su nas već prepoznale kao sposobne i vrijedne i pružaju nam pomoći.

I ovaj broj *Dramskog odgoja* još je jedan skromni dokaz koji svima nama koje zanima dramski odgoj govori: **IPAK SE KREĆE!!!**

Sretno vam svima u novom tisućljeću!!!

Marija Tuksar

“NA PRIJELOMU MILENIJA - IZJAVA O DRAMSKOM ODGOJU U HRVATSKOJ 2000.”

Prijelomnica tisućljeća datum je velike simboličke snage. Dakako, nedavnost našeg osnutka ne daje nam osnove za nekakvo značajnije sređivanje računa, ali nam zato ovaj datum velikih brojki i simboličnog početka “novog doba” daje dobar povod za priopćavanje naših osnovnih opredjeljenja o sadašnjosti i budućnosti dramskog odgoja u Hrvatskoj.

Posljednjih tridesetak godina svjedoci smo dviju revolucija u odgojno-obrazovnim sustavima i procesima. Jedna je očevidna, spektakularna i ubrzana, donose je strojevi i svi je dobro poznajemo kao *informatičku revoluciju*. Druga je manje razvidna, poglavito nama u Hrvatskoj, teže i sporije se odvija, njezini izvršitelji su ljudi, a sastoji se u dramatizaciji procesa odgoja i obrazovanja. U posljednjih nekoliko godina poznajemo je kao *dramski odgoj*. Podsjecamo:

Pod dramskim odgojem danas se podrazumijeva skup metoda poučavanja i učenja koje se koriste dramskim izrazom kao čovjekovom sposobnošću kojom se on služi tijekom sazrijevanja i odrastanja.

Dramski izraz podrazumijeva svaki oblik izražavanja u kojem su stvarni ili izmišljeni događaji predstavljeni s pomoću odigranih/odglumljenih uloga i situacija.

Dramski odgoj nema za svoj isključivi cilj profesionalno bavljenje drmskom umjetnošću ili tek njezino lakše razumijevanje. Dramski odgoj prije svega odgaja za život i namijenjen je svoj djeci.

Na ovim osnovnim spoznajama Hrvatski centar za dramski odgoj od svog osnutka u veljači 1996. utemeljuje svoje ciljeve i pravce djelovanja.

STATUS DRAMSKOG ODGOJA U HRVATSKOJ

Iako dosadašnji rad centra bilježi preko 40 temeljnih i nekoliko specijaliziranih višednevnih radionica, zatim dva velika savjetovanja, niz pojedinačnih sudjelovanja na radionicama, savjetovanjima i kongresima u inozemstvu, a nadalje dojmljiv broj članova koji se približuje brojevi od 300, neke od osnovnih tvrdnji koje smo o dramskom odgoju u Hrvatskoj iznijeli u našoj “Izjavi o stanju dramskog odgoja u Hrvatskoj” iz 1997. stope, na žalost i danas:

Dramski odgoj u Hrvatskoj postoji kao priznata i prepoznata djelatnost samo u rijetkim izvanškolskim ustanovama, gdje je dramski odgoj sastavnim dijelom njihove redovne djelatnosti.

Zanimanje dramskog pedagoga kao takvo nije poznato, osim onima koji se njime izravno bave. Sukladno tomu, škole za dramske pedagoge ne postoje, već se to postaje samoučenjem kroz praksu.

Našom djelatnošću pak uspjevamo mijenjati svijest i odnos spram dramskog odgoja kod onih koji su imali prilike sudjelovati na našim seminarima, radionicama i savjetovanjima. Međutim, još uвijek nedovoljnom osjećamo potporu

“službenih” ustanova: ministarstava, zavoda, visokoškolskih ustanova, županijskih i gradskih ureda. U tim se ustanovama tek počinju otvarati vrata našim ponudama i zahtjevima.

OSNOVNA VRIJEDNOSNA OPREDJELJENJA

HCDO želi biti partner državnim i nedržavnim ustanovama i organizacijama te aktivno pridonositi u sljedećim prvcima odgojno-obrazovnog i socio-kulturnog djelovanja:

- izgradnja odgojno-obrazovnog sustava koji će za cilj imati odgoj slobodnih, stvaralačkih i odgovornih ličnosti koje vole i cijene život i ne uzmiču pred njegovim problemima,
- razvoj mirovorstva kao načina aktivnog rješavanja sukoba među skupinama i pojedincima a time i kao jedne od temeljnih vrijednosti zajedničkog življjenja i demokratskog odlučivanja,
- uravnoteženje neizbjježnih globalizirajućih tendencija u svijetu i hrvatskom društvu s potrebom očuvanja individualnih, lokalnih i mikrokulturnih osobitosti koje predstavljaju kulturno i društveno bogatstvo,
- odgoj za trajni osobni razvoj i samoučenje,
- trajno dopunsko obrazovanje učitelja i odgajatelja koje postaje neophodno u dobu koje se tako brzo mijenja da učenici u nekim znanjima, primjerice informatičkim, postaju obrazovani od svojih učitelja,
- borba protiv svih oblika ovisnosti,
- skrb za pojedince i skupine s posebnim potrebama i izgradnja pojačane osjetljivosti kod ostalih za njihove probleme,
- trajna skrb o darovitim pojedincima koji, kao odrasle osobe i stručnjaci, mogu pomoći u ostvarivanju svih navedenih zadataka.

DRAMSKI ODGOJ U HRVATSKOM ODGOJNO-OBRZOVNOM SUSTAVU

Svakodnevno nam iskustvo govori da se u našim školama, vrtićima, domovima, kao i u raznim odgojno-obrazovnim ustanovama posebne namjene dramski rad obilato i intenzivno koristi. Zahvaljujući sve većem broju odgajatelja, učitelja i profesora koji su prošli neke od naših seminara, radionica i savjetovanja (preko 1200 sudionika u preko 40 akcija) dramski rad, uz slobodne aktivnosti u kojima je najrašireniji, susrećemo sve češće kao metodu u redovnoj nastavi, zatim na satovima razredne zajednice, u radu posebnih učeničkih grupa, pa čak i na roditeljskim sastancima. U nekim slučajevima nalazimo ga u pojedinim, zasad rijetkim, oblicima integrirane i projektne nastave. Isto tako, dramski i slični kolegiji koji kao osnovu koriste radioničke oblike rada počinju nalaziti svoje mjesto,

uglavnom zasad kao izborni predmeti, na nekim visokoškolskim ustanovama. Sve to ukazuje da su studenti, odgajatelji, učitelji i profesori kao osnovni djelatnici našeg odgojno-obrazovnog sustava željni i spremni za intenzivnije uvođenje dramske pedagogije na svim razinama sustava.

Ovu njihovu spremnost, međutim, ne prate neke druge pretpostavke neophodne za snažniju nazočnost dramskog odgoja i pedagogije u našem školstvu. To su sljedeće pretpostavke:

1. Stvaranje visokostručnih zanstveno-metodičkih timova stručnjaka koji mogu oblikovati i sudjelovati u realizaciji programa dramskog odgoja i pedagogije u hrvatskom odgojno-obrazovnom sustavu.

Članovima ovih timova logično mjesto jest na pedagoškim i edukacijsko-rehabilitacijskim fakultetima, na učiteljskim akademijama, na studijima socijalnog rada, na Akademiji dramske umjetnosti, pri Zavodu za unapređenje školstva Ministarstva prosvjete i športa, kao i u izvanškolskim ustanovama koje se bave dramsko-pedagoškim radom. Jedan od ciljeva djelovanja HCDO jest da se tijekom sljedećih nekoliko godina u ovim ustanovama postupno stvori krug stručnjaka koji će biti u stanju oblikovati i pokrenuti programe dramske pedagogije i odgoja. Postoji veliko zanimanje za dramsku pedagogiju i odgoj naročito među mlađim stručnjacima iz raznih područja, međutim, snažnija potpora ovim streljenjima još izostaje. Primjerice, naša dosadašnja nastojanja da zainteresiranim stručnjacima osiguramo dodatno vrhunsko usavršavanje u dramskoj pedagogiji ostvarivana su uz izuzetne napore i uz nedovoljno razumijevanje nadležnih u odgovarajućim ministarstvima i ustanovama.

2. Razrada sustava temeljnog i dodatnog obrazovanja učitelja, pedagoga, odgajatelja, socijalnih radnika, rehabilitatora, psihologa i sl. kao osnovnih nositelja dramskog odgojnog rada s djecom i mladeži.

Ova se zadaća treba ostvarivati na nekoliko razina.

Prvu razinu čine seminari kao oblik dodatnog obrazovanja namijenjeni onima koji u svom redovnom poslu već dramski rade s mladeži i nemaju prethodnog dramskog obrazovanja. Premda se može reći da smo najveći broj naših akcija ostvarili upravo na ovoj razini, ne možemo biti zadovoljni ukupnom dinamikom ostvarivanja ovih seminara, jer držimo da bi oni trebali u većoj mjeri postati dijelom sustava stručne pomoći učiteljima, odgajateljima, pedagozima i drugima. Bez obzira na tešku finansijsku situaciju smatramo da Ministarstvo prosvjete i športa i njegov Zavod za unapređenje školstva ovim nastojanjima trebaju pružiti veću potporu i ohrabriti lokalne nositelje odgojno-obrazovne politike da ih prihvataju, čime će samo udovoljiti brojnim zahtjevima "s terena". Za ovu zadaću HCDO je i nadalje spreman nuditi programe i stručnu pomoć.

Drugu razinu čini dramsko obrazovanje kao dio redovna obrazovanja učitelja, pedagoga, odgajatelja, socijalnih radnika i rehabilitatora. U ovom trenutku postoji nekoliko značajnih inicijativa u raznim visokoškolskim ustanovama, čiji su nositelji i naši članovi, a kojim se postojeći oblici školovanja budućih pedagoških djelatnika nastoje obogatiti dramsko-pedagoškim i srodnim kolegijima.

Osnovno je obilježje tih kolegija radionički način rada u kojem je sam proces rada kao doživljeno iskustvo jednako važan kao i intelektualno znanje koje se njime stječe. Smatramo da je izborni karakter tih kolegija u ovom trenutku najpogodniji oblik za njihovo uvođenje u praksu, čime se otvara i put njihova budućeg osustavljenja te stvaranja kruga dramski obrazovanih stručnjaka.

3. Vraćanje značaja i ugleda slobodnim aktivnostima u školi i izvan nje kao mjestu ne samo učeničkog stvaralaštva nego i mjestu socijalizacije, usvajanja humanih vrednota i razvoja stvaralačke ličnosti učenika.

Slobodne aktivnosti unutar i izvan škole danas u svijetu dobivaju izuzetnu važnost u prevenciji raznih oblika nesocijalnog ponašanja uključujući i ovisnost kao danas najčešće isticano zlo.

Kad su u pitanju školske slobodne aktivnosti, zalažemo se za školu kao odgojnu, obrazovnu ali i kulturno-stvaralačku ustanovu, što ona može biti upravo preko kvalitetnih programa slobodnih aktivnosti. Pritom smatramo da

- a) rad voditelja slobodnih aktivnosti mora biti adekvatno vrednovan i nagrađen,*
- b) valja mijenjati prevladavajući način vrednovanja stvaralačkih slobodnih aktivnosti,*
- c) voditeljima slobodnih aktivnosti, a naročito voditeljima dramskog odgojnog rada, treba osigurati odgovarajuće uvjete za rad te za pokazivanje rezultata tog rada.*

Prvom zahtjevu nemamo što dodati, osim da, *uz novac, postoje i drugi oblici nagrađivanja uložena voditeljskog truda poput smanjenja satnice u redovnoj nastavi, podrške pri odlasku na seminare i radionice i sl.*

Drugi zahtjev podrazumijeva da se *slobodne aktivnosti, pogotovo one dramske, ne smiju vrednovati isključivo prema uspješnosti rezultata na natjecanjima i smotrama stvaralaštva, već i prema odgojno-obrazovnim učincima ostvarenima tijekom odvijanja slobodnih aktivnosti.* Ovi učinci, kojih su voditelji slobodnih aktivnosti itekako svjesni, uglavnom ostaju neprepoznati i nepriznati od strane vanjskih promatrača. Stoga se ovdje zalažemo i za *odgovorniji izbor prosuditelja slobodnih aktivnosti.* Pozitivni kao i negativni primjeri s "Lidrana" pokazuju koliko je taj izbor i trajna skrb o njemu važan za poticanje i razvoj slobodnih aktivnosti, posebice za dramski stvaralački rad.

Treći zahtjev, svjesni smo, možda je najteže ostvariti u njegovu prvom dijelu. No u drugom dijelu, sigurni smo, može se učiniti mnogo više. Tamo gdje to ne mogu same škole, neophodna je pomoć izvanškolskih ustanova, poput centara za kulturu, narodnih sveučilišta i domova kulture. Jer skrb o stvaralaštvu mlađih skrb je o kulturi vlastite sredine.

Uz školske slobodne aktivnosti danas u razvijenu svijetu iznimnu važnost dobivaju izvanškolski oblici stvaralačko-socijalizacijskog rada s mladeži, jer zajedno s obitelji i školom značajno pridonose zdravom razvoju mlađih ličnosti. *Držimo da pored športa, koji već uživa značajnu javnu potporu, danas posebnu važnost u radu s mladeži moraju imati svi oblici stvaralačkog provođenja slobodnog vremena kao što su igraonice, centri umjetničkog i*

stvaralačkog odgoja, kulturno-umjetnička društva, klubovi mlađeži, socijalizacijske skupine i sl. Upravo te aktivnosti čine srž nacionalnog programa prevencije ovisnosti i neprihvatljiva ponašanja djece i mlađeži. Ne čekajmo da gorući problemi mlađih eksplodiraju. Radije stvarajmo pretpostavke za njihov svestran i cijelovit razvitak. Ulagati u ustanove i organizacije za kulturno stvaralaštvo mlađeži znači ulagati u sigurniju i sretniju budućnost Hrvatske. *Isto tako, zalažemo se da svi takvi oblici rada budu otvoreni svoj djeci i mlađim ljudima bez obzira na sposobnosti.*

4. Pokretanje Srednje dramske škole kao odgojnog i metodičkog centra dramske pedagogije

Širenje pojma i polja drame koje je već na djelu uključuje i vertikalno osustavljenje ustanova i programa dramskog odgoja. *Srednju dramsku školu vidimo kao važno mjesto takva sustava, naime, kao odgojni i metodički centar dramske pedagogije.* Škola, za koju postoji opširan elaborat podržan od niza najuglednijih visokoškolskih ustanova, zamišljena je kao suvremena hrvatska replika britanske "škole za govor i dramu" ("speech and drama school") u kojoj bi se intenzivno stjecalo znanje o drami kao umjetnosti, o drami kao mediju učenja, ali i o vještinama moderne komunikacije usredištene u govoru i osobnom nastupu. Jezgru kurikuluma činio bi program umjetničkog dramskog odgoja kao onaj koji uz metode rada nudi i kriterije. Slično drugim srednjim umjetničkim školama i ova škola bi bila otvorena mlađim ljudima koji imaju dara i motivacije za dramski izraz, osobno javno nastupanje i govornu komunikaciju. *Skup stečenih znanja otvorio bi završenim učenicima ove škole vrata niza studija i mogućih zanimanja: od onih koja se govorom bave (fonetičari, defektolozi) ili se njime služe kao osnovnim izražajnim sredstvom (novinari, komentatori, voditelji programa, dramski glumci), preko onih u kojima je osobni nastup presudan (pravnici, učitelji, predstavljači, političari), onih koji se bave međuljudskim odnosima (psiholozi, sociolozi, psihijatri, odgajatelji) ili dramskim fenomenom i književnošću (dramaturzi, kritičari, teatrolozi) do onih koji se bave dramskom umjetnošću (glumci, redatelji, dramski pisci) i dramskim odgojem (dramski pedagozi).*

DRAMSKI ODGOJ I POLITIKA PREMA MLAĐIMA

Postojeći izvanškolski oblici dramsko-pedagoške djelatnosti u Hrvatskoj dijele sudbinu svih aktivnosti koje za svoj glavni ili djelomični cilj imaju kontinuirani odgoj mlađeži s pomoću umjetnosti i stvaralaštva. Ustanove državne i lokalne kulturne odn. odgojno-obrazovne politike uglavnom nevoljko prihvaćaju takve programe, prvi s obrazloženjem da to spada u odgoj i obrazovanje, a drugi da to spada u kulturu. Unutar ovakva međusektorskog "ping-ponga" odvija se i sudbina programa našeg Centra, neki put s više, a neki put s manje sreće.

Dramski odgojni i stvaralački rad s mlađeži jednako pripada području odgoja i obrazovanja kao i području kulture, a danas je sasvim jasno da ga valja smatrati i sastavnim dijelom globalne socijalne politike spram mlađeži, poglavito programa društvene prevencije ovisnosti.

Od ustanova odgovornih za provođenje odgojno-obrazovne, kulturne te socijalne politike očekujemo:

1. Veće razumijevanje i osjetljivost za naše i slične programe namijenjene mlađeži u kojima podjednaku važnost imaju odgojno-obrazovni, kulturni i socijalni čimbenici. Nadamo se da ćemo našom djelatnošću i sami pridonijeti razvoju ove osjetljivosti koja sada u velikoj mjeri nedostaje.

2. Potporu programima koji imaju za cilj snažnije povezivanje škola te centara umjetničkog odgoja i stvaralaštva mlađeži sa centrima za socijalni rad, ne samo radi ambulantnog, tj. naknadnog reagiranja na neželjene pojave, nego i radi preventivnog djelovanja u lokalnim zajednicama putem zajedničkih akcija kroz mlađima primjerene i privlačne oblike stvaralačkog rada.

3. Jednako tako očekujemo potporu ravnopravnom uključivanju ustanova za rad s djecom i mlađeži s posebnim potrebama u sustav javnih smotri stvaralaštva poput susreta amatera te školskih susreta "Lidrano" i sl., kao i gostovanjima i razmjeni školskih družina slobodnih aktivnosti sa sličnim družinama u ustanovama za rad s djecom i mlađeži s posebnim potrebama. Ne treba zaboraviti ni to da pri takvim susretanjima invalidnost može biti snažan poticajni uzor neinvalidnim osobama za suočavanje s vlastitim životnim teškoćama.

4. Trajnu skrb i jaču potporu dramski darovitoj djeci i mlađim ljudima. Posljednjih godina sasvim neshvatljiv i neopravdan otpor državnih ustanova onemogućio je neke već ustaljene oblike takve potpore koji su pokazivali i još uvijek pokazuju dobre i dokazane rezultate. U situaciji zabrinjavajuće pasivnosti i apatije mlađih naraštaja, dramski rad omogućuje darovitoj i osjetljivijoj djeci da izraze svoje misli, osjećaje i stavove, da bezbolno komuniciraju sa svijetom i da se od njeg ne otuđuju, već da svoju stvaralačkost razviju i pozitivno iskoriste. Pružajući potporu dramski darovitoj djeci ne odgajamo samo buduće dramske umjetnike nego i buduće dramske pedagoge čime pridonosimo ukupnom razvoju dramskog odgoja i pedagogije u Hrvatskoj.

Svim ovim nastojanjima, prijedlozima i očekivanjima Hrvatski centar za dramski odgoj spremjan je dati vlastiti doprinos kako svojim službenim odlukama i aktivnostima tako i osobnim djelovanjem svojih članova.

Ova izjava oblikovana je na temelju rasprave održane na skupštini HCDO 23.10.1999.

**Predsjedništvo
Hrvatskog centra za dramski odgoj**

PORTRET

VAŽNO JE RADITI BEZ PRITISKA

Nevenka Mihovilić profesor je hrvatskog u OŠ Tituša Brezovačkog u Španskom, zagrebačkom naselju na samom rubu metropole. Nevenka je jedna od najistaknutijih javnih promicateljica dramskog odgoja i djelatnosti HCDO-a. Njezine članke mogli ste čitati u "Školskim novinama" i "Dramskom odgoju". U njima u pravilu piše o tome što drugi rade. Za naš "Portret", pak, zamolili smo ju da progovori o vlastitu dramsko-pedagoškom radu. Iskustva koja Nevenka iznosi zapravo su svjedočenje o životu i radu našeg Centra, onako kako bismo željeli da se oni ostvaruju u osobnu radu svakog našeg člana.

Poslije Nevenkina portreta slijedi njezin opis projekta što ga je pokrenula i ostvarila u svojoj školi. Prethodno je projekt predložila Institutu Otvoreno društvo te dobila skromnu finansijsku potporu za njegovo ostvarenje. Primjer je to koji pokazuje kako osobne inicijative i individualni projekti mogu dobiti finansijsku potporu i postati važnim dijelom opće aktivnosti našeg Centra.

Dramskim sam se radom počela baviti u koprivničkoj gimnaziji. Moji su profesori procijenili da baš nisam za glumu, ali su zato kod mene otkrili neke recitatorske kvalitete. Išlo mi je dobro, tako da sam nekoliko puta nastupala na susretima recitatora u okviru "Goranova proljeća". Recitiranje mi je pomoglo da se oslobođim i da steknem sigurnost, ali i da osjetim privlačnu snagu pozornice. Osim toga, mi smo često u organizaciji Muzičke omladine posjećivali kazališne predstave u Varaždinu i Zagrebu. Koprivnica je malo mjesto, ali je krasna kulturna sredina.

Moj profesionalni put kao nastavnika hrvatskog započeo je u Koprivnici, nastavio se u Varaždinu i po Zagorju, da bi se 1982. konačno skrasila u Zagrebu. Tijekom tog razdoblja vodila sam literarnu grupu, zatim školski list, pa novinarsku i recitatorsku grupu. Dramsku grupu vodila sam najprije, relativno kratko, u varaždinskoj gimnaziji. Nisam tada puno znala o dramskom radu. Po dolasku u Zagreb opet vodim školski list, novinarsku i recitatorsku grupu. Tek u devedesetima počinjem s vođenjem dramske družine. Tada otkrivam da mi je ljepše raditi s osnovnoškolcima nego srednjoškolcima. Osnovci su otvoreniji, iskreniji i zaigraniji. A mene upravo igra najviše privlači u dramskom radu.

U Zagrebu sam najprije kratko radila u Matematičko-informatičkom obrazovnom centru, a onda u OŠ Tituša Brezovačkog u Španskom, gdje sam i danas. U osamdesetima je kulturni život u školi bio dinamičniji, djelovala je Muvička omladina, dolazile su nam predstave, književnici i glumci u posjet, susedgradski Centar za kulturu imao je zanimljive programe. Danas nam toga nedostaje i Španško je zaista jedna golema spavaonica, jer u naselju nema nikakvih kulturnih sadržaja. Oni su u gradskom središtu, a to je djeci iz Španskog predaleko. Smatram da bi

pri školama u takvim naseljima trebalo pokrenuti razne slobodne aktivnosti, recimo dramski studio, ako govorimo o dramskom stvaralaštvu. U takvom studiju trebali bi raditi stručni, dramsko-pedagoški ospozobljeni ljudi. U Španskom imamo takvu inicijativu koju ostvaruje Dramski studio "Tirena", no suočavaju se s velikim preprekama, jer je najam prostora skup. Mislim da je za takve akcije društvena finansijska pomoć neophodna, inače će nam djecu "progutati" ulica.

S druge strane, ako u budućnosti i bude veće društvene finansijske potpore takvim programima za mladež, ostaje problem kadrova. Dramskih pedagoga nema dovoljno, ni izvan niti u školama. HCDO tu obavlja pionirski posao, ali većih pomaka neće biti dok se ne reformiraju studiji koji obrazuju učitelje i profesore, primjerice kroatistika koju bi valjalo prilagoditi zahtjevima prakse. Ovako smo uglavnom prepusteni samima sebi, vlastitu entuzijazmu, snalažljivosti i upornosti.

Za kvalitetan dramsko-pedagoški rad jako je važno početi na vrijeme i usmjeriti se. Meni je dugo trebalo, jer dok sam bila mlađa nije bilo pravih poticaja, izazova niti informacija o dramskom odgoju. Dramski seminari su bili rijetkost, a o dramskom odgoju se još nije razmišljalo kao danas. Tek se u devedesetima način razmišljanja počeo mijenjati. Tada sam i ja prošla nekoliko seminara i radionica u organizaciji najprije ministarstva, a onda i HCDO-a. Nakon tih iskustava počela sam mijenjati način razmišljanja i rada. Dramski satovi sve su manje nalikovali kazališnim probama, a sve više radionicama, mjestu gdje se stvara, izmišlja, daje sloboda i voditelju i učeniku. Puno je tu više igre, različitih vježbi, igara, improvizacija ili čak nedramskih aktivnosti kao što je slušanje glazbe, ples, crtanje. Ali nakon nekog vremena djeca požele napraviti predstavu. Međutim, i tu sam prestala vezivati se uz gotove književne i dramske tekstove, već sam počela s djecom raditi improvizacije, a zatim dramatizacije koje su polazile od proznih ili pjesničkih tekstova ili pak od situacija iz života. Najveći problem se javlja kad treba napraviti konačnu verziju teksta igrokaza, pa sam počela sama pisati i uobičavati u dramski oblik ono što bih s djecom izmaštala tijekom rada. Tako svaka moja dramska grupa u posljednjih desetak godina ima svoj igrokaz.

I u ovako slobodnom načinu rada voditelj se ne smije "opustiti", jer i onda kad se igrate bezbrižno s djecom morate voditi računa što od toga treba sačuvati, zabilježiti i kasnije iskoristiti za predstavu. Javni nastup koji se od mene kao voditelja očekuje mene danas mnogo manje opterećuje nego ranije. To valjda dolazi s iskustvom, a ovisi i o podršci u vlastitoj školi. Ja ju, hvala bogu, imam, jer ravnateljica, također profesor hrvatskog, razumije to čime se bavim i što nastojim ostvariti. Danas više nisam u situaciji da ne znam s čime ću izaći pred publiku ili nastupiti na školskoj priredbi. Prestala sam biti "ambiciozna" glede "uspjeha" na školskim smotrama. Zato sam sada i sretnija i zadovoljnija, i mislim da puno bolje radim otkako sam se oslobođila tog pritiska da moram biti "uspješna" na Lidranu.

Ove godine u svojoj školi nisam u funkciji voditelja dramske grupe, nego izborne nastave. Iako je o tome možda

prerano govoriti, zapravo pokušavam oblikovati izborni program dramskog odgoja za 6. razred. Ušla sam "grlom u jagode", plivam u nečem za što nemam uzora niti modela, ali polako hvatam težište. Vjerujem da će mi na kraju ove školske godine biti puno jasnije što se može kroz izborni program dramskog odgoja napraviti. To je pionirski posao i neću ga moći obaviti posve sama. Bilo bi idealno da se uz pomoć drugih stručnjaka program razradi i ponudi ministarstvu, ne samo za 6. razred, već za sve dobne skupine. Puno je toga još neistraženo oko dramskog odgoja, još mnogo toga nije osvješteno. Ja vidim da mnoge kolegice nesvesno primjenjuju elemente dramske pedagogije, rade to vrlo dobro, igraju se s djecom, koriste improvizaciju. Ali kad trebaju nešto pokazati i predstaviti se javnosti, onda žele "igrati na sigurno", posežu za čvrstim tekstrom i to u pravilu nikad nije onako dobro kao kad rade neopterećene tim zahtjevom da se moraju dokazati pred drugima.

Najveći problem u radu dramske družine vidim u preopterećenosti naše djece gradivom i brojem sati kako u redovnoj nastavi tako i u izbornoj. Danas djeca imaju po šest sedam sati nastave i ne ostaje im puno prostora za izvannastavne aktivnosti. Na dramski sat dolaze mrtvi umorni, pa šaljem nekoga po pecivo da se okrijepe, onda nešto igramo za koncentraciju, vrijeme odmakne i ne ostaje puno za stvaralački rad. Rijetko mogu imati dramsku grupu u blok-satu. A četrdesetpet minuta nije ništa. Popodne imaju informatiku, tjelesni, neki idu u muzičke škole, tako da one najkreativnije zaista teško dobivamo u grupu i ne možemo s njim raditi u kontinuitetu. Ja sam ove godine dobila veliku grupu od dvadesetšest učenika. S tolikim brojem se ne može raditi u našim uvjetima. Zato sam ih podijelila u tri grupe prema dobi. Tako ipak nešto i napravimo, ali zato imam triput veću satnicu, dakako neplaćenu. S druge strane, grupe se sada natječu koja će više i bolje raditi. Na kraju svakog obrazovnog razdoblja jedni drugima pred razredom igraju ono što su napravili. To su uglavnom improvizacije.

Oduvijek sam dramski izraz i metode koristila u redovnoj nastavi. U početku sam se dramskim izrazom služila u obradi dramskih tekstova u okviru nastavnog programa književnosti, a kasnije, s iskustvom, počela sam ga koristiti u svim područjima nastave jezika i književnosti - u nastavi gramatike, lektire, izražavanja. Danas bez kompleksa u svoj nastavni plan početkom godine stavljam i nekoliko dramskih igara. Neke od naučenih vježbi i igara koristim za opuštanje, recimo kad mi djeca dođu na peti i šesti sat nakon dva sata matematike ili fizike i ne znaju što bi od zasićenosti i umora. Uvijek pri ruci imam kasete s glazbom koja dobro dode u takvim prilikama. I tako ih pripremim za rad. Djeca puno lakše pamte razne nastavne sadržaje kroz igru, naročito dramsku. Ako analizu i karakterizaciju likova u lektiri radite kroz vježbe uživljavanja djeca će dobro zapamtiti što se radilo na tom satu. Zatim, pojedine nastavne jedinice mogu poslužiti za odgojnu dramu. To znači da se neki sadržaj može iskoristiti kao povod za razradu nekog etičkog, socijalnog ili psihološkog problema. Na taj sam način u zadnje vrijeme koristila prozu Viktora Cara Emina "Mali Učkarić" koja se sad obrađuje u 8. razredu. Djeca su napravila dramatizaciju odlomka, a onda smo iz tih dramatizacija dalje razvijali probleme, igrali ih, uživljivali se u uloge. U čitankama od 1. do 4. razreda ima predivnih tekstova koji se dramski mogu

iskoristiti kao građa za integriranu ili projektnu nastavu, koji se dakle mogu korelirati s drugim nastavnim predmetima i izražajnim područjima.

U nastavi jezika služila sam se dramskom igrom i za obradu onih nekih "sumornih" gramatičkih jedinica. Recimo, improvizirali bismo dijalog između dvoje govornika od kojih jedan govoriti izrazito književno, a drugi kolokvijalno. Onda bismo to analizirali. Ili bih s članovima dramske grupe dogovorila da mi za početak sata odigraju personificirane likove "subjekta" ili "predikata" i "riječi koje ih dopunjaju", nakon čega bi uslijedila analiza. To djeluje neobično, veselo i omogućava jedno rasterećeno učenje gramatike. Zato i volim hrvatski kao predmet, jer daje djeci i umješnom nastavniku velike mogućnosti za izražavanje i stvaralaštvo.

U posljednje vrijeme koristim iskustvo "playback kazališta" stečeno na seminaru u Opatiji u travnju prošle godine. To je postalo sastavnim dijelom naših satova razredne zajednice. Rezultati su odlični. Uvijek imamo nekoga tko želi podijeliti svoje osjećaje i probleme s razredom. Za tu svrhu služim se i malim rekvizitarijem (kišobrani, štapovi, torbe, posuđe) te malom garderobom (kape, šeširi, šalovi, kaputi, majice) koje imam u svom kabinetu. Zahvaljujući ovakvu radu počela su se otvarati neka djeca koja su uglavnom bila povučena, introvertirana.

Što bih poručila našim članovima? Da uče i da se osposobljavaju što više i gdje god mogu. Odmah se postavlja pitanje: kako?, gdje? Literature nema, seminara je još uvijek nedovoljno, jer ni sredstava nema. Što im preostaje? Da se druže, da se organiziraju, da pronađu ljude sličnih sklonosti. Naši nedavno osnovani ogranci trebali bi prvenstveno služiti tome - da budu pokretači što većeg broja praktičnih radionica i stvaralačkog sastajanja. Treba biti radoznao i uporan. Iskoristiti svaku priliku za dodatno obrazovanje. Ne propuštaći seminare i radionice. Razmjenjivati iskustva. Bilježiti vlastiti rad, perom, fotografijom i video-zapisom. Tako ćemo najviše pomoći onima koji nemaju iskustva niti informacija. (Zabilježio: V. K.)

Nevenka Mihovilić

DRAMSKA RADIONICA "IGROM PROTIV OVISNOSTI"

U projektu su sudjelovale i nastavnice škole Tituša Brezovačkog, Biserka Kokić (glazbeni dio radionica) i Dragica Antolović (likovni dio). Sudionici su se okupili putem školskog oglasa, dakle, potpuno dragovoljno. Bili su to pretežno učenici osmog razreda koji su kao razlog uključivanja uglavnom naveli potrebu za druženjem, likovnim izražavanjem ili dramskom igrom. Program rada zasnovan je na njihovim interesima i prilagođen njihovom uzrastu. U radu su se uglavnom koristile metode i oblici rada što ih je razvila odgojna drama, a pratile su ih različite aktivnosti koje oslobađaju mlade ljudi i potiču na stvaranje.

Težište rada bilo je na dramskom procesu u kojem nije cilj predstava. Istina, i tijekom rada u radionici kakva je bila ova, nastane toliko uspješnih i zanimljivih dramskih cjelina da bi se one vrlo lako mogle pretvoriti u predstavu, ukaže li se za tim potreba.

Sastav radionice, koja je brojila petnaest članova, bio je šarolik. Među njima je bilo podjednako odličnih, slabih i osrednjih učenika, onih koji se na redovitoj nastavi uzorno ponašaju do hiperaktivnih i sklonih prijestupima. Neke od njih smo smatrali introvertiranim, a nekoliko ih se zbog poteškoća s artikulacijom pojedinih glasova teže usmeno izražavalo. Svi oni podjednako su aktivno sudjelovali u radu radionice iako se u početku kod nekih mogla uočiti napetost i nedostatak koncentracije. Kako se radionica uhodavala, rad njezinih članova postajao je sve ujednačeniji. Bilo je potrebno dosta ustrajnosti, energije i ljubavi da se tako heterogena skupina djece zadrži tri sata na okupu, a da im pažnja bude usmjerena k istom cilju – stvoriti nešto novo, izraziti se i usput se dobro zabaviti. Da bi se to postiglo, rad je morao biti dobro isplaniran i dosta dinamičan.

Polazeći od dugogodišnjeg iskustva u radu s djecom i mlađeži odabrala sam neka vjećito aktualna pitanja i probleme iz njihovoga života i sažela ih u osam tema s ovakvim naslovima:

1. NARUŠEN SKLAD (obiteljski i školski problemi)
2. NA RASKRIŽJU (izbor budućeg poziva)
3. NAOKO OBIČAN NESPORAZUM (problem odrastanja)
4. OD NAMILA DO NEDRAGA (moralne dileme i lutanja)
5. SVJETLO NA PROZORU (odnos prema tradicionalnim oblicima života)
6. PORUKE IZ PEPELA (sudbina čovječanstva)
7. LANAC SRCA (potreba za ljubavlju i prijateljstvom)
8. VILINSKI KRALJ (u potrazi za životnim vrijednostima)

Ove teme poslužile su kao okvir za različite oblike rada: dramske igre, vježbe opuštanja i maštanja, izražavanje i stvaranje, rasprave, analize i uopćavanja. Rad u radionici obično započinje nekom jednostavnom igrom kojom se postiže opuštanje, stvara dobro raspoloženje i prijateljska atmosfera. Iza toga slijede vježbe koje potiču sposobnosti zamišljanja, doživljavanja i koncentracije. Katkad je taj dio sata popraćen glazbom koja uglavnom ima blagotvoran utjecaj. Na to se često nadovezuju govorne vježbe, vježbe razgibavanja i priprema za prve umjetničke zadatke. Dobro ih je započeti u paru, a zatim prijeći na rad u skupinama (tri - pet), što ovisi o složenosti zadaće.

Uvijek je potrebno dati neki konkretni poticaj, takozvani "mamac" (neki predmet, stih, priču ...) pomoću kojeg se čitava radionica pokreće na djelovanje. Katkada treba krenuti na zamišljeno putovanje, prenijeti se u nove svjetove, istražiti davne civilizacije ili neobične ljudske sudsbine. Radionica se bavi problemima i nedoumicama čovjeka u vrtlogu vremena, ratova, svjetskih i sasvim običnih nedaća, dakle pojedincem i društвom.

Svaki član radionice podjednako sudjeluje u radu, svatko prema mogućnostima, a potom s ostalima dijeli radost uspješno ostvarene cjeline. Ako, na primjer, skupina treba izvesti jedan prizor, koji je tek korak u odgojnoj drami, zajednički će mu se odrediti naslov, predvidjeti tijek događanja, pokretima i glasovima dati mu izražajnu snagu, a potom crtežem ili stihom izraziti zajedničku poruku. Nakon svake takve cjeline slijedi analiza rada.

Rad radionice je to uspješniji što su njeni članovi zadovoljniji svojim doprinosom. Katkada i voditelja iznenadi upornost kojom se nastoji nešto istražiti, razriješiti ili osmisiliti. Dogada se da se članovi radionice ne žele razići, iako je predviđeno vrijeme za rad (tri školska sata) isteklo, jer neki zadatak nije završen. U odgojnoj drami ne može se sve predviđeti pa voditelj mora biti vješt i prilagodljiv. Iako i on sam obično ima neku ulogu, on nužno mora iz nje "izlaziti" kako bi usmjerio rad ili mu dao novi poticaj.

Iako je radionica nosila naslov *Igram protiv ovisnosti*, sama tema *ovisnost* rijetko se susretala. Osnovni je cilj rada bio okrenuti svakog člana životu i čovjeku, potaknuti ga na izražavanje osjećaja i doživljaja, pokrenuti u njemu pozitivnu stvaralačku energiju i priviknuti ga na zajedničko djelovanje u otkrivanju pravih životnih vrijednosti. Stoga je rad u takvoj radionici izvor zadovoljstva, kako za sudionike, tako i za voditelja.

Pokrenuvši ovaj projekt obvezala sam se načiniti brošuru o njemu i tako podijeliti svoje iskustvo s onima koje dramski izraz zanima bilo kao oblik rada, bilo kao metoda odgojnog djelovanja.

Onaj tko je sudjelovao u radu neke dramske radionice dobro zna da je svaki trenutak u njoj jedinstven i neponovljiv. On je rezultat susreta i djelovanja skupine pojedinaca okupljenih i povezanih stvaralačkim postupkom i zajedničkim ciljevima. Upravo zato pri iznošenju tijeka rada pojedinih radionica nisam bilježila detalje već samo najvažnije korake i ona stvaralačka postignuća koja sam smatrala zanimljivim i inspirativnim.

U ovaj projekt ugradila sam puno slobodnog vremena, strpljivoga rada i novih spoznaja o dosezima dramskoga odgojnog rada u svijetu i kod nas. Do tih spoznaja došla sam zahvaljujući seminarima i radionicama Hrvatskog centra za dramski odgoj koje su vodili domaći i strani stručnjaci, a o njima govore i moji članci na kraju o brošure koju smo na kraju izdali. Bude li sve što sam zabilježila strpljivo pročitano, vjerujem da će poslužiti kao poticaj za djelovanje možda baš nekih novih, mlađih i kreativnijih dramskih pedagoga ili kao osvježenje u radu starijih koji su se već zasitili uobičajenih metoda rada.

I. RADIONICA "NARUŠEN SKLAD"

(Prenešeno iz brošure "Pomozite nam da lakše kažemo NE" posvećene projektu *Igram protiv ovisnosti*)

UVJETI RADA: učionica, klupe sa strane, stolci postavljeni uokrug, dovoljno svjetla, pod bez prostirke

MATERIJAL: audio-kaseta, kasetofon, pribor za pisanje, likovni pribor, fotografski aparat

T i j e k r a d a

I. UVOD: predstavljanje voditelja, donošenje pravila o radu, iznošenje glavnih ciljeva i metoda rada

Dobro je da se voditelj na samom početku predstavi, kratko i jednostavno, a potom može predstaviti nekoga koga dobro poznaje. Tu osobu treba zamoliti da predstavi nekoga drugog i tako redom.

Nakon toga valja se dogоворити о правилма рада. Будући да су се сви добровољно укључили у радionicu, сви требају sudjelovati prema svoјим mogućnostima. Зато се "не зnam" "нећу" и "не могу" не уваžава у раду radionice.

II. IGRE UPOZNAVANJA: predstavljanje sebe ili nekog drugog, iznošenje glavnih osobina, razlozi za uključivanje u radionicu, pričanje svog životopisa, uživljavanje u lik druge osobe i predstavljanje te osobe ...

III. OBRADA TEME:

1. *Voden fantazija "NARUŠEN SKLAD"*

-Glazba-

“Ova nježna glazba pomoći će vam da u mašti oputujete na ona mjesta koja će pokrenuti vaše doživljaje i razigrati maštu. Tako ćete se približiti temi o kojoj želimo razgovarati.

Zauzmite najudobniji položaj i opustite se. Neka vam ruke i noge mirno počivaju. Duboko i polako dišite! Udište kroz nos, izdište na usta! Polako, a zatim sve brže i brže. Zatim opet polako. I tiho. A onda ...

Obratite pozornost na glazbu. Ona će vas ponijeti na vama najdraže mjesto. Gdje je to - to samo vi znate. Tamo ste zaštićeni i sigurni. Toplo vam je i ugodno. Pogledom milujete drage i poznate predmete, uspomene s ljetovanja, slike, sjećanja. Odjednom, odnekud doleti vjetar. Rastvara prozore, lupa vratima, razbacuje odjeću, nosi listove papira. Ruše se stvari, zvečka posude, rastvaraju se police. Želiš ga zaustaviti, trčiš do prozora zatim prema vratima. Kad zatvoriš jedno, otvara se drugo. Sakupljaš stvari, želiš ih zadržati, zavlačiš se u kut, pokrivaš se po glavi, želiš da prestane ta zbrka, da se sve smiri, stiša ... da bude kao prije ... Samo da bude!... I, odjednom - sve utihne. Mir, tišina ... Muk ... Ipak ... je li sve baš tako kao što je prije bilo?”

-Glazba prestaje-

2. Objava doživljaja (pojedinačno, riječima)

3. Kreativni rad na temu “Narušen sklad”:

(Radi se u tri skupine, literarnim, likovnim ili dramskim izrazom)

Sudionici izražavaju svoj nemir. Uzrok poremećenog tijeka života najčešće je neki nemio događaj: svada u obitelji, rastava roditelja, neuspjeh u školi, počinjen grijeh ili ozbiljna pogreška, spoznaja neuspjeha, osjećaj napuštenosti i izgubljanosti. Kako su obitelj, škola i osobni problemi na prvom mjestu, cijela se radionica opredijelila za te tri teme.

Predloženo im je da se svrstaju u tri skupine, već prema tome kako se žele izraziti, da u svojim skupinama rasprave o temi i izraze je na svoj način. U ovoj fazi rada neosjetno se mogu kod mlađih osvijestiti emocionalni problemi, problemi u učenju i u životnoj okolini.

4. Prezentacija:

SKULPTURE pod nazivom:

- a) "Razoren obitelj"
- b) "Školske nedaće"
- c) "Na ulici"

CRTEŽI:

- a) "Usamljena klupa"
- b) "Preobrazba"
- c) "Zalazak sunca"
- d) Bez budućnosti
- e) Propali pokušaj

LITERARNI RADOVI:

- a) "Pismo ravnateljici"

(Nikolina se zalaže za propalog učenika Leona i traži još jednu šansu)

Prezentacija radova uvijek je zanimljiva jer se može pretvoriti u igru. Voditelj, koji je u ulozi, može biti kustos u muzeju, turistički vodič, tv reporter, direktor putujućeg kazališta i slično te svojim nastupom oživjeti prezentaciju i potaknuti stvaraoce da progovore o svojim ostvarajima, pročitaju ih, imenuju, pokazuju itd. Važno je da prezentacija bude dinamična i uvjerljiva.

- b) Sinopsis za dramsku igru "Narušen sklad"
- 1. slika: "Leonova obitelj" (nerazumijevanje, svade, rastava roditelja)
- 2. slika: "U školi" (loše ocjene, izoliranost, strogi profesori, nepravde)
- 3. slika: "Na ulici" (pokušaj dokazivanja u društvu, štetne navike, poroci)

Skupine predstavlja voditelj radionice koji je U ULOZI, dok radove predstavljaju odabrani pojedinci.

Budući da se pokazalo da je tijekom rada nastala ideja za dramsku igru, svi su se složili da treba odigrati tri prizora kao male improvizacije. Radionica se opet podijelila na tri skupine, no ovaj put razbrojavanjem (1, 2, 3), dakle po slučajnom odabiru. Zadano je vrijeme za dogovor i pokus i uslijedila je ponovo prezentacija. Najveća radost bila je u činjenici da je svaki član dobio neku ulogu, jer su se uloge smislile i tijekom priprema.

IV. ZAJEDNIČKA DRAMSKA IGRA

(prema sinisu "Narušen sklad")

U ovoj radionici pruža se mogućnost mlađom čovjeku da se kroz igru suoči s vlastitim traumama i stresovima.

V. ANALIZA RADA, razgovor, dojmovi, prijedlozi (sudjeluju svi).

Zajednički razgovor pokazao je da su se sudionici proigravajući neke "teške trenutke" iz života složili u tome kako im nakon svega, životni problemi ne izgledaju "tako strašni" da se o njima ne bi moglo razgovarati i pokušati ih riješiti. Nije im se više činilo neizvedivim ni odbojnim obratiti se nekome za pomoć, a poveden je razgovor o tome tko sve može mlađom čovjeku pomoći u teškoj situaciji. (Budući da imamo izvjestan broj primjeraka brošure "Pomožite nam da lakše kažemo NE!", svi koji bi je htjeli nabaviti neka nam se obrate na adresu Centra.)

Marija Tuksar

DRAMSKI ODGOJ NA JEZIČNOM SEMINARU?!

- ZAŠTO NE?

Od 3-17. srpnja 1999. održan je u Dubrovniku u organizaciji Ministarstva prosvjete i športa "Jezični seminar za nacionalne manjine Hrvata u inozemstvu". Seminaru su prisustvovala 54 sudionika iz Mađarske, Rumunjske, Švedske i Austrije. Bili su to uglavnom profesori hrvatskog jezika, ali i odgajatelji iz vrtića, nekoliko studenata, ravnatelja škola i profesora drugih struka, kojima je hrvatski jezik neophodan za obavljanje struke. Svi su oni došli sa željom da vježbaju i usavrše hrvatski jezik koji se u sredinama iz kojih dolaze uspio sačuvati u različitoj kvaliteti.

Naše članice Marija Tuksar i Nevenka Mihovilić bile su pozvane da sudjeluju kao predavačice i voditeljice jezičnog usmenog i pismenog izražavanja. Dojmovi koji slijede svjedoče kako je metode dramske pedagogije moguće sustavno osmisliti i uporabiti za svrhe kada cilj nije tek nastup na pozornici.

Koordinator seminara bila je Jadranka Huljev, savjetnica za nacionalne manjine i vjerske zajednice u Ministarstvu. Kad mi je uputila poziv da vodim dio ovog seminara, u prvi trenutak ponijele su me emocije: radost susreta s našim ljudima iz drugih zemalja (o kojima uglavnom samo slušamo na TV-u kad se zbijaju neke manifestacije), nova iskustva, Dubrovnik kao mjesto održavanja itd. S uzbudnjem sam prihvatile poziv. Kad sam međutim dobila čitav program - a u njemu je jednostavno pisalo: vježbanje hrvatskog jezika - 3 sata predavanja, 4 sata radionice - moje se oduševljenje počelo pretvarati u pitanja i pomalo strah: kako?, što?, koliko?, da li redovan ili slobodan program?, da li više jezičnog ili književnog gradiva? Osim toga, iz programa sam saznala da se seminar održava već četvrti put i da polaznicima pruža i druge sadržaje kao što su upoznavanje domovine, vjersku kulturu, aktualni društveno-politički trenutak itd.

Već prvog dana na otvorenju, kad sam shvatila kakvim se hrvatskim jezikom polaznici služe i koliko ga poznaju, palo je u vodu sve što sam pripremila za seminar. U sredinama gdje živi hrvatska manjina asimilacija je veoma jaka, hrvatski se jezik uveliko gubi tako da se i unutar obitelji često govori jezikom zemlje u kojoj se živi, a sve manje roditelja upisuje svoju djecu u hrvatske vrtiće, a u školama u dodatnu nastavu iz hrvatskog jezika. Postalo mi je jasno da moram osmisliti program koji će biti sasvim drugačiji od klasičnog obrazovnog programa.

Odlučila sam se za kreativne radionice s osloncem na dramski odgoj. Zašto? Razlog je bio jednostavan: veći problem od poznавања ili nepoznavanja jezika bio je otvoriti učesnike, oslobođiti ih straha da progovore, makar i krivo, motivirati ih da počnu međusobno razgovaratati, razviti njihovo samopouzdanje da na hrvatskom mogu izreći sve što žele, razviti njihovo povjerenje u nas, tj. da smo tu zato da im pomognemo a ne da ih kritiziramo. A učinci dramskog rada upravo su takvi, jer on:

- oslobođa učesnike da izraze svoje osjećaje (koji su kod naših sudionika bili duboko zatvoreni),

- razvija maštu i stvaralaštvo (tijekom rada pokazalo se da su njihove kreativne sposobnosti bile skrivene u nesigurnosti, a kad su se osloboidle nastali su krasni literarni i dramski uradci),

- razvija govorne i izražajne sposobnosti i vještine (neki sudionici su se iskazali kao redatelji, glumci, recitatori),

- uči suradnji, poštivanju tuđih stavova i cijenjenju vlastitih (grupe smo oblikovale kao mješovite, tako da je dolazilo do sukobljavanja mišljenja i stavova),

- uči razumjevanju međuljudskih odnosa (iako žive u različitim sredinama, s različitim problemima, svi dolaze do istog zaključka: voje i žele sačuvati svoj materinji hrvatski jezik),

To su bile neke od osnovnih odrednica zbog kojih sam potražila "spas" u dramskom izrazu. Moram naglasiti

da su svi sudionici bili veoma zadovoljni takvim radionicama.

Kako su radionice kolegice Mihovilić i moje imale isti zadatak, mi smo se uspješno nadopunjavale dogovarajući se o sadržajima, dramskim igrama, metodama i sl., kako se ne bismo preklapale i ponavljale. A kako je to ujedno bio istinski autorski kreativan rad, naše su radionice bile raznolike u zajedništvu, što ih je činilo bogatima i različitima. Time samo želim istaći bogatstvo primjene dramskih metoda u svim oblicima obrazovnog rada.

Radionice sam osmisnila u tri koraka:

1. Početak je pripao različitim igrama upoznavanja.

Njima sam postigla opuštenost, zaigranost, druženje, vedru atmosferu i osjećaj samopouzdanja. Svi su sudjelovali, svi su bili uspješni.

2. Središnji dio činio je rad na tematskoj zadaći, npr. "Kako savladati prepreke?".

Tu smo svi zajedno rješavali određeni problem-mamac koristeći različite oblike rada: dramatizaciju zadanih i vlastitih improviziranih tekstova, glazbu, vodeno maštanje, pisani izraz, likovni izraz (crteži, kipovi, strip i sl.), pokret, usmeno izražavanje (prijevjeđanje, opisivanje i sl.)

Bavili smo se temama kao što su *smisao-besmisao* i *snaga-bespomoćnost* i tražili različita rješenja otkrivajući da svaki problem *ima* rješenje, ma kakvo ono bilo i da od nas zavisi kako ćemo se prema njemu postaviti - malodrušno, obeshrabreno, predajući se. Ili kreativno, stvaralački i s optimizmom. Neke dramske igre postajale su prave male *odgojne drame* u kojima su sudionici *istraživali* probleme iz svakodnevna života.

3. *Evaluacija rada* bila je obvezatni završni dio svake radionice i omogućavala je svakom sudioniku da ravnopravno sudjeli, brani i obrazlaže svoje stavove, ali istovremeno da sluša i tuđa mišljenja. Otkrivajući da svatko ima pravo na svoje mišljenje i stavove, da su svi ljudski osjećaji normalni, ali da o nama ovisi do koje ćemo ih mijere iznositi ili dozvoliti da nama vladaju, ustvari smo odgovarali na pitanja: *Tko sam ja?, Što u sebi nosim?, Što me muči ili raduje?, itd.*

Da bi polaznici stalno imali pred očima obrazovne zadatke seminara već sam prvog dana našega rada postavila sljedeći plakat s osnovnim načelima:

STVARALAČKA NASTAVA HRVATSKOG JEZIKA

1. SLOBODNA KOMUNIKACIJA - Ja - Subjekt

AKTIVNOST	SURADNIČKI ODNOŠ	KREATIVNI OBLICI
- dinamičnost - individualne sposobnosti i mogućnosti	- uvažavanje mišljenja (svih i mojeg) - zajedništvo - vrednovanje	- dramski, likovni, govorni, glazbeni, pisani - mašta, originalnost

■ *Pravo na pogrešku* (Svaki je uradak vrijedan, svako je rješenje bolje nego biti pasivan ili ne pokušati.)

■ *Uvijek polazimo od pozitivnog i motivirajućeg.*

2. PROBLEMSKI PRISTUP

■ *"Mamac"* - postavljanje problema

- mogućnost traženja rješenja
- višeznačnost rješenja

3. KORELATIVNI PRISTUP unutar:

NASTAVNIH PODRUČJA	NASTAVNIH PREDMETA	OSTALIH PODRUČJA
književnost - tekst	likovna kultura	slika
jezik	glazbena kultura	glazba
pravogовор	povijest	predstava
izražavanje	zemljopis	izleti...

Važno: koristiti reprezentativna glazbena, likovna i druga umjetnička djela.

4. EVALUACIJA

■ Iznošenje, izvješće, analiza, parlaonica, prezentacija

Tako su svi sudionici točno znali što se od njih očekuje i kako će se raditi. Pritom nije bila zanemarena njihova individualnost, a također nije bilo ni prisile u radu.

Za radionički način rada vrlo je važan adekvatan prostor - ugodan, s unaprijed pripremljenim materijalima. Imali smo sreću da je cijeli ambijent bio upravo takav. Osim toga, vrlo smo ga brzo obogatili nizom svojih uradaka i tako mu dali pečat svake grupe posebno.

Za kraj bih iznijela nekoliko iskustava. Grupa iz Madžarske radila je na prvoj radionici igru s predmetima, tzv. "artefakt", i prepoznala sebe u "otvorenoj školjci s biserom". Evo što je u objašnjenju rekla jedna od članica te skupine, prof. Eva Filaković: "...U aktivnoj igri upoznali smo svoje drugo "ja", naučili što je besmisao a što smisao, kako savladati prepreke, pjevali glumili, recitirali... i na kraju postali "otvorena školjka s biserom". A evo zašto: smatramo da smo mi Hrvati, koji živimo daleko od naše postojbine, dragocjena školjka-bisernica koja čuva svoje najveće blago - biser svojoj matici zemlji, a to je naš prelijepi hrvatski jezik."

Skupna skulptura i plakat proistekli iz te radionice bili su dokaz da se dramskim metodama može postići isto, ako ne i više, nego klasičnim metodskim oblicima.

Jednako sam tako uspjela "otvoriti" i grupu učesnika iz Rumunjske. U početku su jedva otvarali usta, bili preplašeni, stisnuti i bez ikakva samopouzdanja, da bi na kraju odgumlili muzej bajki s nizom osvremenjenih likova iz svoje stvarnosti, a jedna od učesnica na završnoj je prezentaciji odrecitirala svoju pjesmu. Evo nekih uradaka proisteklih iz radionice na temu *Mostovi među ljudima*:

Istina

Uvjereni smo da se istina ne može ispričati, istina se mora otkriti.

Poruke skupno oblikovane skulpture:

"Svatko ima svoju istinu, ali je ona istina samo u zajedničkoj istini."

"Istina podiže ljude."

Marica Pelić, Rumunjska

Ljubav

Ja sam Ljubav.

U mojoj duši skriva se ljubav prema zemlji koja mi pruža šansu da se osjećam onim što jesam - Hrvaticom!

To je hrvatska ljubav.

Ali vezana sam nekim mrežama i za zemlju u kojoj sam rođena. Zato moje srce i misli lutaju i ovamo i onamo, a obe su mi potrebne.

Zato sam ja Ljubav s dva lica i dva srca.

Marija Vlašić, Rumunjska

Takvo je ozračje vladalo i u radionicama Nevenke Mihovilić, gdje je u jednoj dramskoj igri nastala i ova zajednička pjesma sudionika na temu *Tolerancija*:

Mogu kao ti

Ne udari me!

I ja sam kao ti.

Iako imam manje ruke,

Mogu zagrliti kao ti.

Iako imam manje noge,

Mogu koračati kao ti.

I mogu misliti kao ti...

I mogu sanjati kao ti...

I mogu ljubiti kao ti...

I mogu...

I mogu...

I mogu...

I mogu sve kao ti!

Grupa iz Rumunske

Sve me to još jednom uvjerilo da se dramskim metodama doista može odgajati, stvarati, učiti i bogatiti svakog pojedinca, već prema njegovim mogućnostima i sposobnostima, i da sam sudionicima seminara prenijela nešto što će moći iskoristiti za sebe, ali i prenijeti svojim učenicima koje prije svega treba motivirati za učenje hrvatskog jezika. Doista mislim da boljeg načina za to od *IGRE*, a naročito *DRAMSKE IGRE*, nema.

Sve smo sudionike upoznale s radom i ciljevima Hrvatskog centra za dramski odgoj. Bilo bi vrlo korisno kad bismo preko Ministarstva prosvjete i športa uspjeli uključiti ove ljudе u rad našeg centra, jer njima najviše nedostaje praktičan rad i upoznavanje s novim oblicima i metodama rada. Kako je pak njima najveći problem zainteresirati i motivirati djecu kao i roditelje da uče hrvatski, seminari HCDO-a bili bi prekrasne mogućnosti za takvo stručno usavršavanje. Osnivanje ograna po većim našim središtima, primjerice u Osijeku, daju još veću šansu za takav oblik povezivanja. Predlažemo da se razradi jedan takav plan. Vjerujte, ti ljudi to zaslužuju!

Temeljem članka 11. Zakona o udrugama (NN 70/97 i 106/97) i čl. 16. Statuta Hrvatskog centra za dramski odgoj, na sjednici godišnje skupštine održane dana 23. 10. 1999. Hrvatski centar za dramski odgoj usvojio je izmijenjeni i dopunjeni tekst Statuta kako slijedi:

STATUT HRVATSKOG CENTRA ZA DRAMSKI ODGOJ

1. OPĆE ODREDBE

Čl. 1.

Ovim Statutom uređuju se ciljevi, načini i organizacijski oblici djelovanja Hrvatskog centra za dramski odgoj (u dalnjem tekstu "Centar"), prava i dužnosti članova, upravljanje Centrom te poslovanje Centra.

Čl. 2.

Centar je nestramačko, nedržavno, nedobitno udruženje građana koje ostvaruje sljedeće osnovne ciljeve:

- promiče, predstavlja i istražuje dramski i kazališni odgoj kao sastavni dio humanističkog odgoja, – potiče razvoj teorije i prakse koja ispituje povezanost drame, kazališta i odgoja,
- prikuplja, prenosi i popularizira obavijesti i iskustva s područja dramskog i kazališnog odgoja u Hrvatskoj i inozemstvu,
- štiti ugled i stručni položaj svojih članova.

Čl. 3.

Centar ostvaruje ciljeve sljedećim djelatnostima:

- organiziranje seminara, savjetovanja, okruglih stolova i predavanja,
- izdavačka djelatnost (publikacije, brošure i sl.) sukladno zakonu,
- provođenje stručnih istraživanja,
- priređivanje i pripremanje namjenskih predstava i nastupa na nedobitnoj osnovi,
- prikupljanje obavijesti o dramskom i kazališnom odgoju,
- suradnja s odgojno-obrazovnim i umjetničkim ustanovama te srodnim profesionalnim udrugama u Hrvatskoj i inozemstvu.

Čl. 4.

Centar je učlanjen u Međunarodnu udrugu za dramu, kazalište i odgoj (International Drama/ Theatre and Education Association – IDEA).

Čl. 5.

Centar je pravna osoba registrirana pri Ministarstvu uprave Republike Hrvatske.

Čl. 6.

Puni naziv Centra glasi: HRVATSKI CENTAR ZA DRAMSKI ODGOJ. U međunarodnim kontaktima Centar koristi engleski i francuski oblik naziva: CROATIAN CENTER IDEA i CENTRE CROATE IDEA, koji se rabe uz naziv na hrvatskom jeziku. Skraćeni naziv je HCDO. Sjedište Centra jest: Petrova 48a, 10000 Zagreb. Centar ima štambilj četvrtastog oblika veličine 55 x 22 mm na kojem se s lijeve strane nalazi crtež koji predstavlja siluetu djeteta od kojeg se zvjezdasto pružaju četiri različite sjenke, a s desne strane se nalazi natpis: HCDO, Hrvatski centar za dramski odgoj, 10 000 Zagreb, Petrova 48a.

Čl. 7.

Centar djeluje na području Republike Hrvatske, a u skladu sa zakonom i ovim statutom surađuje sa istim, sličnim i drugim udruženjima, ustanovama i udrugama u zemlji i inozemstvu.

Čl. 8.

Rad Centra je javan, a javnost se osigurava dostupnošću članstvu svih oblika djelovanja, izvješćima na godišnjim skupštinama Centra te davanjem obavijesti o radu Centra tisku i drugim zainteresiranim medijima.

Centar vodi svoje materijalno i financijsko poslovanje putem vlastita računa, a u skladu sa zakonom.

II. ČLANSTVO

Čl. 10.

U Centar se udružuju fizičke osobe radi ostvarivanja ciljeva iz članka 2. ovog Statuta.

Članom Centra može postati svaka osoba s hrvatskim državljanstvom koja se bavi dramskim odgojem i pedagogijom (profesionalni dramski i kazališni pedagozi, voditelji scenskih aktivnosti za djecu i mladež unutar i izvan školskog sustava i sl.).

Članom Centra može postati i stručnjak iz drugih odgojno-stvaralačkih područja ako se bavi stručnim ili znanstvenim radom u području dramskog odgoja i pedagogije.

O učlanjenju odlučuje Predsjedništvo Centra na temelju pismene molbe kandidata te pismene preporuke najmanje jednog člana Skupštine Centra.

U članstvo mogu biti izabrani i počasni članovi. Počasne članove bira Skupština Centra.

Počasni članovi mogu biti fizičke osobe koje su svojim djelovanjem pridonijele ukupnom razvoju i ostvarivanju ciljeva dramskog i kazališnog odgoja.

Počasni članovi imaju sva prava i dužnosti članova, ali su oslobođeni plaćanja članarine.

Čl. 11.

Prava i dužnosti članova jesu:

- ostvarivati, promicati i zastupati interes Centra,
- djelovati u skladu sa Statutom i pravilnicima Centra te pozitivnim pravnim propisima,
- birati i biti biran u tijela upravljanja Centrom,
- redovito plaćati članarinu.

Član koji nije platio članarinu za tekuću godinu nema pravo glasa na godišnjoj skupštini Centra.

Čl. 12.

Član Centra prestaje se biti na vlastiti zahtjev i isključenjem od strane Skupštine Centra u slučajevima predviđenim odredbom Čl. 25. st. 6. Statuta. Odluka Skupštine je konačna.

Ako član dvije godine za redom ne plati članarinu, smatrat će se da je izgubio interes za članstvo u Centru, te će biti brisan iz članstva.

III. ORGANIZACIJSKI OBLICI DJELOVANJA CENTRA

Čl. 13.

Radi učinkovitijeg djelovanja Centra mogu se osnivati: ogranci, odjeli, komisije i odbori.

Ogranci su oblik teritorijalnog organiziranja članova na pojedinim područjima Republike Hrvatske, a mogu se osnivati za područje općine, grada ili županije. Osnivanje i rad ogranka uređuje se posebnim pravilnikom. Ogranci nisu pravne osobe.

Odjeli su oblik organiziranja članova prema struci i zanimanju (primjerice: odjel dramskih i kazališnih pedagoga, odjel voditelja dramskih, recitatorskih i lutkarskih družina, i sl.) Osnivanje i rad pojedinih odjela uređuje se posebnim pravilnikom.

Komisije se osnivaju radi lakšeg ostvarivanja dijela zadatka Centra (primjerice: komisija za stručno usavršavanje, komisija za izdavačku djelatnost, komisija za istraživački rad i sl.). Komisije osniva Predsjedništvo Centra.

Odbori se osnivaju prigodno radi ostvarivanja pojedinih akcija. Odbore osniva Predsjedništvo Centra.

IV. TIJELA UPRAVLJANJA

Čl. 14.

Tijela upravljanja Centrom jesu:

- Skupština,
- Predsjedništvo,
- Nadzorni odbor,
- Sud časti.

1. SKUPŠTINA

Čl. 15.

Skupština je najviše tijelo upravljanja i odlučivanja Centra, a čine je svi članovi Centra.

Skupština se održava najmanje jedanput godišnje, a saziva je Predsjednik Centra. Izborna Skupština održava se svake četiri godine.

Odluke Skupštine su valjane ako je istoj nazočna nadpolovična većina članova s pravom glasa te ako je za odluku glasovala većina nazočnih članova.

Ako Skupštini nije nazočna nadpolovična većina svih članova s pravom glasa, početak Skupštine odgađa se za pola sata. Ako ni tada nije nazočna nadpolovična većina svih članova s pravom glasa, Skupština će moći odlučivati ako joj prisustvuje najmanje trideset članova s pravom glasa, a odluke su važeće ako za njih glasuju najmanje dvije trećine nazočnih.

Skupštinu saziva i upravlja njezinim radom Predsjedništvo Centra.

Čl. 16.

Skupština Centra odlučuje o sljedećem:

- donosi programe rada i razvoja Centra,
- donosi i mijenja Statut,

- donosi druge akte i odluke važne za rad Centra,
- bira i razrješava Predsjedništvo i Predsjednika, Nadzorni odbor i Sud časti,
- raspravlja i usvaja izvješća o radu Centra,
- usvaja finansijski plan i završni račun,
- odlučuje o svim ostalim bitnim pitanjima djelovanja Centra u skladu sa Statutom i pozitivnim pravnim propisima.

2. PREDSJEDNIŠTVO

Čl. 17.

Predsjedništvo upravlja radom Centra između dva zasjedanja Skupštine.

Predsjedništvo čine Predsjednik, dvoje potpredsjednika te dvoje ili četvero ostalih članova.

Članovi Predsjedništva biraju se na četiri godine, a mogu se birati još jedamput uzastopce.

Nakon isteka razdoblja u kojem ne mogu biti članovi Predsjedništva (četiri godine nakon dvostrukog mandata), članovi mogu ponovo biti birani u Predsjedništvo pod istim uvjetima kao ranije.

Čl. 18.

Zadaće Predsjedništva su sljedeće:

- utvrđuje prijedlog programa rada i razvoja Centra,
- utvrđuje prijedlog izmjena i dopuna Statuta,
- bira i razrješava blagajnika i tajnika,
- brine o radu Centra i provođenju odluka Skupštine,
- upravlja imovinom Centra,
- saziva Skupštinu i upravlja njezinim radom,
- podnosi izvješća Skupštini Centra i po potrebi sponzorima,
- predlaže Skupštini na potvrdu članove komisija i odbora,
- potvrđuje povjerenike koji vode rad pojedinih ogranaka Centra,
- odlučuje o prijemu u članstvo,
- utvrđuje prijedlog finansijskog plana i završnog računa,
- obavlja ostale poslove predviđene Statutom i pozitivnim pravnim propisima.

Predsjedništvo odlučuje većinom glasova svih članova.

Čl. 19.

Predsjedništvo se sastaje prema potrebi, a najmanje tri puta godišnje.

Sjednice saziva i vodi Predsjednik, a u slučaju njegove spriječenosti jedan od potpredsjednika kojeg odredi Predsjednik.

Čl. 20.

Između dviju sjednica Predsjedništva radom Centra upravlja Predsjednik.

Predsjednik samostalno odlučuje o svim pitanjima vezanim uz ostvarivanje usvojenog programa rada.

Predsjednik iznimno može samostalno odlučivati o pitanjima nevezanimi uz usvojeni program rada kada hitnost ili probitačnost odluke to zahtijevaju. O toj odluci Predsjednik mora izvestiti Predsjedništvo na prvoj narednoj sjednici. U slučaju odsutnosti ili spriječenosti Predsjednik svoje ovlasti prenosi na jednog od potpredsjednika.

Čl. 21.

Za svoj rad Predsjedništvo i Predsjednik odgovorni su Skupštini kojoj podnose godišnje izvješće o radu Predsjedništva.

3. NADZORNI ODBOR

Čl. 22.

Nadzorni odbor skrbi da rad Centra i njegovih upravnih tijela bude u skladu sa zakonom, Statutom i pravilnicima te posebno nadzire materijalno i finansijsko poslovanje.

Nadzorni odbor ima tri člana koje bira Izborna Skupština na rok od četiri godine, s pravom ponovnog izbora. Članovi Predsjedništva ne mogu biti članovi Nadzornog odbora.

Radom Nadzornog odbora rukovodi predsjednik kojeg između sebe biraju sami članovi.

Sjednice Nadzornog odbora održavaju se prema potrebi, a najmanje jednom godišnje uoči godišnjeg zasjedanja Skupštine.

Nadzorni odbor donosi odluke većinom glasova svih članova.

4. SUD ČASTI

Čl. 23.

Sud časti je stegovno tijelo Centra.

Sud časti sastoji se od tri člana koje imenuje Skupština na rok od četiri godine, s pravom ponovnog izbora. Članovi Predsjedništva ne mogu biti članovi Suda časti.

Čl. 24.

Zadaće Suda časti su sljedeće:

- zaštita moralnog integriteta, ljudskog i stručnog dostojanstva svakog člana Centra,
- predlaganje stegovnih mjera članu Centra koji je povrijedio čast i ugled pojedinog člana ili Centra u cjelini te dramsko – pedagoške struke,
- posredovanje u slučaju spora među članovima Centra.

Čl. 25.

Sud časti raspravlja o predmetima koje mu podnesu pojedini članovi Centra, podružnice, odjeli, komisije te Predsjedništvo i Nadzorni odbor, kao i druge pravne osobe ili pojedinci koji misle da su oštećeni djelovanjem člana Centra.

Radom Suda Časti rukovodi predsjednik kojeg između sebe biraju sami članovi.

Dužnost je Suda časti da od svih strana u sporu prikupi sve potrebne obavijesti i da stekne uvid u okolnosti koje su do spora dovele. Prema vlastitoj procjeni, za vrijeme obavljanja ove zadaće Sud časti ima pravo na tajnost rada.

Sud časti svoju odluku donosi većinom glasova.

Odluku Suda časti, potkrijepljenu obrazloženjem, mora potvrditi Skupština Centra.

Stegovne mjere koje može izreći Sud časti jesu:

- opomena,
- ukor,
- prijedlog isključenja iz članstva Centra na šest mjeseci u slučaju kršenja odredaba Statuta i nanošenja trajne štete Centru,
- prijedlog trajnog isključenja iz članstva Centra u slučaju ponovljenog težeg kršenja odredaba Statuta i nanošenja trajne štete Centru.

V. POSLOVANJE

Čl. 26.

Centar zastupaju i predstavljaju Predsjednik i dva potpredsjednika.

Predsjedništvo može za predstavljanje ovlastiti i voditelje odjela, komisija ili odbora te povjerenike ograna kad se radi o akcijama koje oni izravno ostvaruju.

Ogranke predstavljaju povjerenici koji ih vode.

Pravo potpisa u materijalnom i finansijskom poslovanju Centra imaju Predsjednik, potpredsjednici te blagajnik.

Čl. 27.

Sredstva za rad Centra pribavljaju se iz:

- članarine,
- privatnih donacija,
- donacija i priloga međunarodnih ustanova i organizacija,
- sponzorstva,
- dobrovoljnih priloga i ostalih izvora u skladu sa zakonom.

Čl. 28.

Imovina Centra dobivena od sponzora može se koristiti isključivo za ostvarivanje djelatnosti Centra.

Imovinom raspolaže Centar odlukom Skupštine, a upravlja Predsjedništvo.

VI. PRIJELAZNE I ZAVRŠNE ODREDBE

Čl. 29.

Centar prestaje s radom odlukom Skupštine Centra za koju je glasovalo najmanje dvije trećine ukupnog broja članova Skupštine ili temeljem zakona, odnosno odlukom ovlaštenog državnog tijela.

Čl. 30.

U slučaju prestanka rada Centra imovina će pripasti članovima Centra.

Čl. 31.

Ovaj Statut stupa na snagu danom prihvatanja, a primjenjuje se nakon upisa u registar ovlaštenog državnog tijela.

Ivan Pulišić

"OVISNICI" IZ OTOČCA

Dramski odgoj u Srednjoj školi Otočac

Samo izuzetna ljubav i želja da svojim učenicima pružimo sadržaje koji nisu vezani sami i isključivo za nastavu potiče nas da već niz godina razvijamo i širimo dramsku kulturu u sredini u kojoj živimo i radimo. Otočac je gradić s jednom srednjom školom u koju učenici putuju i iz veoma udaljenih mjesta. Na prvi pogled sredina nama entuzijastima, zaljubljenicima u dramu i dramski odgoj, ne pruža velike mogućnosti. Valja napomenuti da veliki dio naših učenika nikada nije bio u kazalištu, da nemaju onih pogodnosti koje pružaju jaki urbani centri. Teškoće su, dakle, veoma velike, pa ipak...

Prof. Vesna Pulišić, profesor hrvatskog jezika i književnosti, i ja, Ivan Pulišić, profesor povijesti umjetnosti, već niz godina sustavno i s beskrajnim entuzijazmom okupljamo grupicu učenika šireći među njima ljubav prema scenskom izrazu i govoru.

Počeci su bili veoma teški, kako za nas voditelje tako i za učenike-glumce s kojima smo radili. Rad dramskih sekcija odvija se najčešće iza zatvorenih vrata, daleko od očiju javnosti, pa i kolega. Sami smo radeći učili, stjecali iskustva i koristili ih. Rijetki seminari mnogo su nam u tome pomogli. U našem radu nikad nismo pazili na vrijeme utrošeno na probama i u komunikaciji s učenicima.

U izboru učenika-glumaca najčešće se rukovodimo iskustvom prosvjetnih radnika, a izbor je često i sasvim slučajan. Ne postoji jedno pravilo kojeg se čvrsto držimo. Osim jednog: učenik mora čvrsto obećati da u vrijeme koje je predviđeno za rad (probe) neće biti angažiran niti u jednoj drugoj aktivnosti.

Normalno jeda uvijek želimo dobro, bolje i najbolje. Pritom znamo kolike su stvarne mogućnosti učenika-

glumaca. Upravo je to i najbitnije u cijelokupnom našem radu. Učenici, posebno oni koji su prvi put s nama, veoma brzo shvate da sve skupa nije igra, da mi voditelji zahtijevamo izuzetnu ozbiljnost i predanost radu.

Onda počinje najljepši dio posla. Učenici-glumci postaju sve više subjekti, a sve manje objekti. Polako ali sigurno počinju i sami kreirati svoju ulogu, razmišljaju i predlažu. U svemu tome mi ih slušamo, potičemo da razmišljaju i maksimalno uvažavamo njihove prijedloge.

Tako smo u proteklih petnaestak godina uspjeli zainteresirati ne samo velik broj učenika koji su željeli ili želete raditi s nama, već smo dobili i široku potporu roditelja i dragih prijatelja.

I među građanima naš je rad poznat, tako da sve naše javne izvedbe prati stalna publike. Nije rijedak slučaj da nas gradani zaustavljaju na ulici s pitanjem kad će vidjeti nešto novo.

Naši učenici-glumci kad čuju prvi aplauz publike postaju "ovisnici", pa traže novo i ponovo. To su naše glavne podrške.

U dugogodišnjem radu postavili smo niz prigodnih dramskih tekstova obilježavajući praznike i obljetnice. Posljednji tekst pred otočkom publikom izveli smo 21. prosinca 1999. Bio je to *Vodnik Pobjednik* Radovana Ivšića. Publike je oduševljeno pozdravila izvedbu dugo aplaudirajući. Nama je veoma draga izjava jednog od roditelja: "Profesore! Najkorisnije slobodno vrijeme koje je moj sin proveo jest ovo koje je proveo u radu s vama."

Nama je u svemu izuzetno iskustvo bilo sudjelovanje na ljetnoj školi odgojnog teatra u organizaciji HCDO-a u Prvič Luci 1997. godine. Nažalost, kao i u svakoj stvari, tako i u radu dramske sekcije nepremostive teškoće predstavljaju materijalna sredstva. Stoga nije rijedak slučaj da za pojedine potrebe i sami posegnemo u siromašan prosvjetarski džep!!

ODJECI SA SAVJETOVANJA

U prosincu 1998. upriličili smo vrlo uspješno savjetovanje pod naslovom "Mogućnosti dramskog odgojnog rada s djecom i mlađeži s posebnim potrebama". Želja nam je tada bila sabrati izlaganja sa savjetovanja i objaviti ih u zborniku. No uzmanjkalo je novca za taj pothvat. Stoga ćemo u ovom i sljedećim brojevima "Dramskog odgoja" objaviti jedan broj članaka sa savjetovanja kako bismo sve većem broju naših članova prenijeli dio iskusstava iznešenih tom prigodom.

Anita Matković, voditelj dramske družine, Centar "Vinko Bek", Zagreb

DRAMSKI RAD SA SLIJEPOM I SLABOVIDNOM DJECOM

Vizualna informacija čini oko 90% ukupnih informacija koje dolaze u mozak preko svih čovjekovih osjetilnih organa.

Pomoću vida upoznaju se osnovne oznake, karakteristike materijalnog svijeta: oblik, odnosi veličina, boja, udaljenosti,

smjer; percipira se perspektiva, odbijanje svjetlosti, prostorni odnosi. Bitna je osobina vizualnog percipiranja što se ostvaruje u uzajamnom odnosu s drugim osjetilima.

Razvoj djece s određenim oštećenjima organa vida teče u dva smjera:

- primjetne su negativne posljedice anomalnog razvoja bilo fizičke, bilo psihičke prirode,
- tijekom obrazovanja i odgoja razvijaju se kompenzatorski procesi, mobiliziraju se razna zaštitna sredstva.

Do kompenzatorske reorganizacije dolazi kako na račun korištenja drugih senzornih funkcija (slušnih, taktilnih, mišićnih), tako i na račun korištenja viših oblika spoznajnih djelatnosti. Pritom veliku ulogu imaju prikupljena znanja koja pomažu da se popune praznine u vizualnom percipiranju.

Djecom oštećena vida smatramo slijepu i slabovidnu djecu, tj. onu kojoj stanje vida u svakodnevnom životu i radu čini poteškoće zbog kojih im je potreban poseban pedagoški i medicinski tretman. Oštećenja vida mogu biti različita po uzroku, vrsti, stupnju oštećenja, dobi u

kojoj su nastala i kao takva različito se reflektiraju na život i rad osobe oštećena vida.

Da bi se dijete oštećena vida ospособilo za uspješno funkciranje u životnim situacijama neophodno je s njim izvoditi psihomotoričke vježbe za opip, slušanje i miris, a sa slabovidnom djecom i vježbe vizualne diskriminacije.

Sljepoj djeci svojstvene su neke navike (okretanje oko osi, tapkanje, njihanje tijela, lomljenje prstiju). Takvo ponašanje rezultat je neostvarenih potreba za fizičkom aktivnošću. Slijepu djecu potrebno je učiti i osnovnim oblicima ponašanja prilikom jela, odijevanja i sl., jer nisu u mogućnosti učiti vizualnim oponašanjem. Slijepoj i teže slabovidnoj djeci u znatnoj je mjeri uskraćeno doživljavanje spontanih vizualnih poticaja (ne mogu uočavati udaljene predmete, osim ako nisu na njih upozorenici ili im se odaju zvukom). *Da dijete oštećena vida ne bi ostajalo pasivno treba ga dovoditi u situacije u kojima će upoznati stvari koje ga okružuju.* Slabovidnom djetetu potrebno je pri uočavanju dva do deset puta više vremena, nego djetetu neoštećena vida.

Vezano uz nedostatak vizualnog percipiranja djece s većim oštećenjima vida zapaža se osiromašenje konkretnog značenja riječi u pisanim i usmenim izražavanju. Iz prethodnog slijede pojave koje uočavamo:

- sporo i ukočeno kretanje i motorika, teže orijentiranje u prostoru,
- neuočavanje ili sporije uočavanje predmeta u prostoru,
- parcijalno percipiranje predmeta vidom ili opipom,
- pojava povećane razdražljivosti, afektivnih reakcija, emocionalno-voljna nestabilnost,
- gestama i grimasama te pokretima tijela ne prati unutrašnju ekspresiju kako očekujemo.

U radu dramske družine voditelj treba sagledati sve prethodne probleme, zatim posvetiti posebnu pažnju vrsti oštećenja i utjecaju raznih opterećenja na daljnji tijek bolesti te individualno pristupiti svakom djetetu; potrebno je obavezno koristiti verbalno i taktilno pojašnjavanje.

Imajući u vidu teškoće u percipiranju potrebno je prethodno izvršiti pripremne radnje kao što su razgovor, čitanje literature i sl.

Smanjen vid ili odsustvo vida ne dozvoljavaju učenicima pravilno upoznavanje i zapažanje mnogih predmeta, prirodnih pojava i njihovih detalja. Njihove predodžbe o okolišu oko njih siromašne su i često imaju parcijalan karakter. Informacije stečene nepotpunim vidom slabo se učvršćuju u pamćenju, nastale slike brzo se brišu ili zamjenjuju drugima. Često informacije koje stječu nisu stekli neposrednim opažanjem, već na osnovu razgovora s drugima, a informacije su bogatije i daleko dugotrajnije se održe u pamćenju ukoliko su povezane s praktičnim aktivnim percipiranjem, tj. iskustvom bilo kroz igru ili sudjelovanjem u radu na predstavi, odlaskom na kazališnu predstavu ili filmsku projekciju.

Opravdanost rada u dramskoj družini nalazi se u sljedećem:

- putem dramske igre djeca stječu bogatije informacije, a ne usvajaju samo znanje formalno,
- potiču se i dovode u nove situacije,

- upozorava ih se na interpretaciju, korištenje pravilna govora i gramatičkih struktura, obogaćuje se rječnik, susreću se s novim pojmovima,
- razvija se i obogaćuje kazališna kultura i kultura usvajanja pisane riječi i scenskog izraza,
- potičemo djecu da razvijaju svoje kreativne sposobnosti,
- oslobađa se spontanost igre i nestaje unutrašnja ukočenost djeteta,
- razvija se samopouzdanje,
- dolazi do bolje socijalne integracije djece.

Početak rada dramske grupe teče uobičajeno: međusobno upoznavanje učenika, razgovor o planu rada koji se zajednički dogovara prema željama i mogućnostima, vježbe disanja, povjerenja ili jednostavno opuštanja, zatim na prvim satovima od govorenja i čitanja poezije ili proznih tekstova te improvizacija.

Prilikom odabira teksta poštuju se zahtjevi učenika i u slučaju da netko ima ideju za predstavu, ili napiše igrokaz, prijedlog se prihvata i potiče njegov rad te odabire za izvođenje uz dodatne korekcije i improvizacije "u hodu".

Prilikom uvježbavanja i izvođenja potiče se improvizacija i snalaženje u danom trenu. Također je među članove potrebno usaditi osjećaj prijateljstva, tako da djeca koja bolje vide i snalaze se vode nenametljivo brigu o svojim slijepim prijateljima. Pri izvođenju improvizacija ili na početku uvježbavanja igrokaza svaki sudionik verbalno pojašnjava svoj rad. Verbalni i taktilni način pojašnjavanja od presudnog je značenja u radu sa slijepom i slabovidnom djecom. Nakon izvođenja improvizacija slijedi razgovor o dojmljivosti likova, realnosti situacija, pa i kritički osrt na razne nedostatke i nedorađenosti likova. Ovakav razgovor daje bolje rezultate sa starijim učenicima.

Verbalna improvizacija kod slijepih je djece daleko lakša nego improvizacija koju treba ostvariti pokretom. Ponekad se pri zahtjevnijih igrokazima pribjegava postavljanju markacija na podlogu u vidu tepiha i zadebljanja na pojedinim točkama, što olakšava snalaženje u prostoru i omogućava opuštenije kretanje. Sve što bi na bilo koji način djelovalo ometajuće - kablovi, žice - mora se ukloniti i treba se napraviti prostor sa što manje scenskih reviziteta. Scena se treba detaljno opisati i pokazati svakom slijepom učeniku posebno.

Pojedine grupe sudjeluju u obogaćivanju igre zvučnim efektima ili skladbama koje sami skladaju ili snimaju.

Tehnički je jednostavnije slijediti improvizaciju nego pisani tekst zbog otežanog i sporog čitanja uvećanog crnog tiska li zbog prepisivanja na Braillovu abecedu. Ukoliko se koristi već napisani tekst, čitanje se treba svesti na minimum.

Prilikom izvođenja igrokaza u novom prostoru više je vremena potrebno za percipiranje prostora i postavljanje scene nego učenicima koji nemaju poteškoća s vidom. Općenito nam je za uvježbavanje i postavljanje neke dramske igre potrebno daleko više vremena nego djeci neoštećena vida.

Djeca koja pokažu izrazitu sklonost prema scenskoj umjetnosti usmjeravaju se već kroz srednju školu u Dramski studio slijepih, gdje im je omogućeno daljnje razvijanje talenta.

Jedan dio djece ostaje izvan mogućnosti bavljenja ovom aktivnošću, jer pohađaju nastavu u integraciji. To su u pravilu djeca koja su dovoljno samostalna i bez dodatnih oštećenja, te pohađaju gimnaziju.

U okviru dramske grupe organiziraju se i posjeti kazalištima. Prije gledanja predstave opisuje se i razgovara o sadržaju predstave. Za vrijeme izvođenja predstave svakom slijepom djetetu pokušava se predočiti izgled kulisa, boje,

osnovno kretanje i pokreti glumca. Daleko bolje su prihvaćene predstave u kojima je tijek radnje izražen verbalnim putem, nego sadržaj koji se prenosi pokretom i mimikom.

Poticati kreativnost, što bolju komunikaciju i integraciju u društvo, razvijati kulturne potrebe i ljubav prema scenskom izrazu i pisanoj riječi u osnovi su dramskog rada sa slijepom i slabovidnom djecom.

Jelena Sitar, dramaturg i lutkar, Ljubljana

ŠTO JE VAŽNO NA PUTOVANJU?

Lutke između odgoja i terapije

*"Ako imaš dobre cipele,
snažne ruke i pametnu glavu,
neće ti biti teško putovati..."*

S Igorom Cvetkom već desetljeće i po vodim stvaralačke radionice za djecu razne dobi i s raznim potrebama. U ljeto 1997. vodili smo u sabirnom centru u Ribnici lutkarsku radionicu za izbjegličku djecu iz Bosne. Kontinuirani rad odvijao se jednom tjedno od ožujka do konca lipnja. Rezultat je bila predstava u tehnički kazalištu sjenki. Nakon premijere uslijedile su i dvije reprise na gostovanju u Postojni i Ilirskoj Bistrici.

U lipnju 1996. s glazbenom lutkarskom predstavom gostovali smo u većini sabirnih centara po Sloveniji te se barem u grubo upoznali s uvjetima koji utječu na život i rad djece koja tamo žive. Analizu naših gostovanja iznijeli smo na međunarodnom savjetovanju "Mogućnosti dramskog odgojnog rada u suzbijanju psihosocijalnih ratnih posljedica kod djece i mladeži" koje je u Zagrebu u prosincu 1996. organizirao Hrvatski centar za dramski odgoj.

Naši rezultati i spoznaje bili su slični onima koje su iznijeli i hrvatski psiholozi, psihijatri, pedagozi i kazalištarci. Nama je pak najdragocjenije bilo čuti druge o metodama, rezultatima, dilemama, teškoćama i uspjesima takva rada.

Opremljeni takvim podacima latili smo projekta u Ribnici.

Prije nego što smo započeli rad s djecom Igor i ja smo se dogovorili o lutkarskoj tehnici: odlučili smo se za kazalište sjenki. U toj tehnici naglašena je likovna komponenta, ona je manje izravna i agresivna, a s druge strane je neposrednija te istovremeno doslovna i simbolična. I ne na zadnjem mjestu: govorimo različitim jezicima, pa je bolje da što manje rdimo na verbalnoj razini! Teksta će u predstavi biti onoliko koliko ga bude, i to dakako na materinjem jeziku djece-sudionika. Sjenke su nam se učinile pogodnjima i stoga što smo htjeli da djeca aktivno sudjeluju u svim fazama pripreme predstave, kao i zato što zbog specifičnih uvjeta nismo mogli računati na dugotrajan tehnološki rad. Glavne će zadaće biti: uspostaviti i održavati koncentraciju, kontinuitet rada i stalnu jezgru skupine. Potrebno je ponuditi nešto novo, nepoznato i stoga uzbudljivo, a za tu djecu kazalište sjenki moglo je biti upravo to. Isprva smo namjeravali raditi u dvije istovremene skupine, glazbenoj i lutkarskoj, i onda ih združiti u predstavi. To se već na samom početku pokazalo

neizvedivim, budući da smo oboje trošili iznimno mnogo energije na održavanje minimalnih disciplinskih i radnih uvjeta kao i na to da se skupina uopće održi na okupu i dođe do rezultata, što nam se činilo potrebnim zbog psihohigijenskih razloga. I dakako, pedagoško načelo: predstava će u svim segmentima biti njihova. Nas dvoje bit ćemo pažljivi slušatelji, voditelji u tehnološkom smislu i uređivači ideja.

Za početak rada pripremili smo ocrtavanje sjenki lica sudionika. Iz ranijeg iskustva smo vjerivali: u takvu bezosobnu okružju kakvo je sabirni centar individualnost je možda jedna od onih stvari koja ponajviše nedostaje. Postavimo se dakle između izvora svjetla i papira i iscrtajmo sjenku profila. Ono što smo olovkom iscrtali izrežimo škarama, a ispod tako dobivene glave pribadačama učvrstimo staru košulju. Dobit ćemo papirnatu lutku s našim profilom.

Prvi se susret dogodio u neuređenom prostoru u kojem su se sudionici gurali, dolazili i odlazili (čak i kroz prozore), zafrkavali se međusobno... Činilo se da ih nas dvoje ponajmanje zanimamo... A oni rijetki koji bi i pristali na stvaralačku igru postali bi predmetom podsmjeha. Takve situacije bile su nam poznate iz nekih naših nastupa u sabirnim centrima godinu dana ranije. Premda je ovaj susret više bio posvećen rješavanju osnovnih pretpostavki za održavanje radionice, kao što su aparatura i potrošni materijal, uspjeli smo dogovoriti sudjelovanje manjeg broja djece (u dobi od 6 do 13 godina), a s upravom bolji prostor, negdašnju školu, te bar na početku nazočnost njihove bivše učiteljice. Tako su se u rad uključile dobrovoljka iz centra, koja je prvenstveno pokušala utjecati na djecu preko njihovih roditelja odn. skrbnika, te bivša učiteljica koja je time što je bila uz nas osiguravala minimalan red. U upravi su nam također savjetovali koju djecu da ne uključujemo, ako uopće želimo raditi.

Na sljedeći susret tri su djevojčice donijele prijedlog teksta po svom izboru, školsku lektiru: Šegrta Hlapića Ivane Brlić-Mažuranić, i to odlomak naslovjen "Drugi dan putovanja". Zamolili smo za preslik teksta. Papirnate glave s prvog sastanka ovaj put smo stavljali u različite prostore koje smo kao projekcije njihovih crteža projicirali diaprojektorom. Nije dakle važan samo lik, nego je važan i prostor u kojem se nalazi. Isti lik u raznim prostorima djeluje različito, glasila bi druga pouka koju usvajaju samo rijetki od onih rijetkih koji nas uopće slušaju. Ako je netko i shvatio poruku skrivenu u toj vježbi, nije nam to pokazao. Skupina je nehomogena, prevelika, mnogi koriste prostor i nas kao nov način uzajamnog zafrkavanja.

Sljedeći put latili smo se Ivane Brlić-Mažuranić. Čitamo odlomke teksta i crtamo likove te prostor u kojem se priča događa. Aha, prostor, ono od zadnji put! O čemu se tu

radilo? Tijekom dva petka crteži su uglavnom gotovi, a osipanje u skupini je prilično: samo sjedimo i crtamo. Dosadno! To smo tako i predvidjeli nadajući se da će ostati oni "najozbiljniji". Napravili smo širi izbor najboljih crteža. U njima je ili mnogo agresije ili mnogo idile, naročito kad crtaju seoske kućice. Mnoge od njih su četverougaone bosanske kućice. Nad grijezdom punom ptica umjesto ptice leti borbeni zrakoplov. Glavnog junaka dječaci crtaju kao omnipotentnog ratnika iz crtića. Mnogo je neiskoristivih crteža, ali i dosta osobnih. Takve smo naravno izabrali, jer to će biti priča o njima samima, o tome kako je, ako ideš svjetom, "na putovanju". Nakon temeljita razmišljanja najbolje crteže preslikavamo u različitim veličinama. Kad smo zadovoljni s veličinom, preslikavamo ih na grafo-foliju. Zatim bojimo crteže na foliji te ih izrezujemo. Razmišljamo kako bi se crteži kretali kad bi iznenada oživjeli (stara lutkarska finta!). Lutke režemo u pojusu, u bokovima, kod vrata... Prerezano mjesto vezujemo koncem i lutku natičemo na žice i vodilice. Sad su lutke spremne. I scenski elementi su pričvršćeni na vodilice, jer se u kazalištu sjenki i scena pomicaju. Djeci je to zabavno. Izabiremo glavnog junaka i uprizorujemo prizore iz knjige, najprije nepokretne kompozicije, a onda te kompozicije mijenjamo i igramo se s različitim mogućnostima gledanja... Svaku stvar možemo vidjeti na više načina. (Čak i situaciju u kojoj se nalazimo.) Za koju ćemo se mogućnost na ekranu odlučiti? Jesu li bolje ili slabije, jesu li dosadne ili duhovite, jesu li više ili manje "lutkarske"... U radionicu sad dolazi većina djevojčica od 7 do 13 godina. A sve ukazuje da se radi o dvije grupice koje se uzajamno ne podnose, jer kad jedna radi, druga ode... Na pokuse ne dolaze sve, nego sad jedna, sad druga grupa i tako moramo često ponavno raditi ono što smo smrđ napravili

... Uz to, dolaze nas promatrati i ometati oni koji više ne sudjeluju u radu, a ipak još uvijek žele biti prisutni i zapaženi. Najčešće tako da ometaju. Ni "kod kuće" djeca nisu poticana na rad, jer se tobože "ne isplati...", jer opet neće biti ništa..., svi dođu, nešto obećaju i odu, a nas ostave...", prema tome, "ne isplati se raditi". Ovog posljednjeg smo se naročito naslušali. Ono pak što je ostalo neizgovoren, a podrazumijevalo se bilo je otprilike: "Tko će sad na nama opet zaraditi".

Svakog petka u isto vrijeme pojavljivali smo se tamo i u centru su se polako navikli na nas: "Hej, opet je petak i lutkari su došli. Ajoj, kako im se samo da!". "Naravno, da nam se da!", odgovarali smo i pazili da ne propustimo termin. (Za čitavo vrijeme trajanja radionica je samo jednom otkazana zbog bolesti.) Priznajem da sam više puta s mukom odlazila onamo. A jasno je bilo da u ruci imamo samo jedan adut: redovitost! Iz razgovora s kolegama i s predavanja na studiju psihoterapije znali smo koliko je redovitost važna. Redovitosti, međutim, nije bilo među sudionicima tako reći tjedan dana prije premijere. Tri tjedna prije premijere lutkarima se pridružio orkestar. Kad su dječaci ustvrdili da neće biti gitara ni pojačala, u znak protesta su napustili radionicu, a djevojčice s lutkama ostadoše u nedoumici da li da nastave. Na kraju su orkestar činile tri djevojčice iz nižih razreda koje su one starije tjerale od grafskopa. Kao orkestar, sad su bile važne i sretne: odsad su uvijek čekale čak i pred zaključanim vratima da pokus počne... Heureka! Djevojčicama iza paravana najednom više nije drago da ih se ne vidi i da se na ekranu

samo tu i tamo pojave njihove sjenke koje pripovjedaju priču. Vjerujemo, dakle, da će predstave ipak biti! Dobrih tjedan dana prije najavljene premijere dolaze s prijedlogom da nakon predstave sjenki sve zajedno nastupe s plesnom točkom koju će same pripremiti. Dakako da smo pristali na to. Nakon toliko destruktivnih, ovo je bio prvi odlučan zajednički konstruktivni prijedlog dviju ranije suprotstavljenih grupica. Kao pedagozi, što smo ovdje prvenstveno bili, osjetili smo se presretnima; kao lutkari, pak, zabrinuli smo se, jer je to značilo da će koncentracija, za koju smo se nadali da će konačno biti usmjerena na kazalište sjena, zapravo otići na kostim i koreografiju plesne točke. Ocjenjujući naknadno tijek rada zaključili smo da je ideja o plesu, kao samosvojan stvaralački čin, nastala tek onda kad je grupi postalo jasno da zapravo *vrijedi raditi*. Ples je, ne u estetskom, već u terapeutskom smislu bio vjerojatno važniji od lutkarske predstave. Bio je rezultat naše zajedničke upornosti i rada, znak nove faze naših odnosa. Sad se sve okrenulo na bolje: preselili smo se u bivšu, a sad napuštenu dvoranu za tjelevježbu, s razbijenim staklima, koja su zamijenjena kartonima, koji su ujedno služili i za zatamnjivanje. Projekcijsko platno bila je plahta nategnuta između izokrenutog stola za stolni tenis i cijevi centralnog grijanja. Na premijeri je bio i stol ukrašen cvijećem, a bilo ga je i na prozorskim daskama. U dvorani se našlo nešto stolaca, neki samo s pola sjedala, te vrtna klupa iz dvorišta bivše vojarne, nekoć valjda lakirana, a sada prepuna urezanih imena. Pod je bio temeljito očišćen. Pri uređenju prostora su se iskazali i dječaci koji su ranije ometali rad, malo i u nadi da će smjeti s nama na već dogovorenog gostovanja u Postojnu (s obilaskom jame) i Ilirsku Bistrigu (s kupanjem na Debelom Rticu).

Premijera je bila praznični događaj popraćen svime što ide uz premijeru: tremom, lijepo odjevenim gledateljima, dugim pljeskom, i neprekidnim čestitkama. Gledatelji su predstavu pratili od početka do kraja s nevjerojatnom pozornošću. Po svršetku su ponuđena tri kolača, dva bosanska i jedan slovenski, i svi smo se osjećali vrlo svečano. Već dugo na nekoj našoj premijeri nije bilo tako praznično.

Kad su djeca polazila na gostovanje, pola centra ispratilo je kombi, a i na povratku nas je dočekalo mnogo ljudi koji su nas pozdravljali i ispitivali... Činilo se kao da je cijeli centar zaživio na drukčiji način. To nas je vrlo iznenadilo, a izgleda da je ta veća povezanost ljudi u centru ne samo stvar kulture, nego i posljedica niza čimbenika: razbijenih obitelji (takvih je bila većina u centru) koje nadomešta "proširena" obitelj-zajednica u centru, kao i - ne najmanje važno - život u getu odn. stranoj okolini. Iz te tuđe okoline došlo je nas dvoje i otuda najvjerojatnije tako neugodan, čak bijesan prijam na početku, razni oblici ometanja, nesudjelovanja i ignoriranja tijekom rada. Sve je to bila neka vrsta provjere koju smo morali proći da bi nam dopustili "imati premijeru", na koju su došli svi i gde su nam pokazali koliko su povezani "iznutra". Posebnost situacije bila je činjenica da su smo kao voditelji bili bračni par, te smo se s izbjegličkom djecom našli na neki način u "obiteljskoj" situaciji. To je važno imamo li u vidu činjenicu da je većina djece u centru živjela u jako okrnjenim obiteljima. U tom kontekstu valja također uzeti u obzir i starost djece (većinu su činile tinejderke). Po svoj prilici, uzrok nekih "napornih pokusa" valja pripisati i tomu.

Na osnovu vlastita iskustva sudionici predstave su mogli ispraviti ili barem relativizirati tvrdnju da se raditi "ne isplati". Razlika između toga napraviš li nešto ili nešto dobiješ bila je u ovom slučaju očita. Izbjeglice putem Crvenoga križa dobivaju sve stvari koje im trebaju. (Dakako da su to stvari koje *ne* trebaju onima koji su ih se odrekli!) A kako su svime opskrbljeni, rad predstavlja suvišan napor. Što

znači nešto *napraviti*? *Zasluziti* izlet na more, u Postojnsku jamu ili nešto više? A ako se prisjetim premijere kao praznika cijelog centra, ili ispraćaja djece na gostovanje i izlet "van", čini se kao da o tim pitanjima nisu razmišljali samo "glumci".

Za sudionike i za nas rad u Ribnici bio je teško ali i lijepo ljudsko iskustvo i zahvalni smo za nj.

Darija Hercigonja-Salamoni, logoped, SUVAG, Zagreb

DRAMSKI IZRAZ U TERAPIJI DJECE KOJA MUCAJU

Usvajanje govora je dugotrajan i složen proces a ovisi o povratnoj sprezi percepcije i emisije. Normalno govorno izražavanje omogućeno je najsloženijom neuropsihološkom strukturon, tako da se oponašanjem modela obogaćuje vokabular, stvaraju nove spoznaje, novi sadržaji koji se istovremeno analiziraju i integriraju.

Namjera da se posredstvom govora ostvari komunikacija u socijalnoj sredini zahtjeva zbir sposobnosti fiziološke i psihološke prirode, koje međusobno moraju biti dobro funkcionalno organizirane.

Složenost procesa i mehanizama koji su neophodni za razvoj govora, te vrijeme kada on još nije automatiziran, čine govor ranjivim. Stoga se mucanje najčešće javlja u dobi između druge i treće godine, kao fiziološko mucanje koje se tada najčešće prevladava spontano bez većih smetnji. Govor je ranjiv i u kasnijim kritičnim razdobljima razvoja kao što je razdoblje od 4 do 5 godine, zatim polazak u školu i pubertet.

Mucanje je govorni poremećaj koji se manifestira u poremećenom ritmu i tempu govora. No, taj poremećaj određuju manifestacije kako na govornom tako i na fiziološkom, psihološkom i socijalnom planu. Djeca koja mucaju češće su povučena, zatvorena, anksiozna i sklona logofobiji. Prema vlastitom govoru imaju plašljiv odnos, a kada govore pod pritiskom ili obraćaju pažnju na govor, on je tada lošiji. Također, kad se zahtijevaju kratki odgovori, pojavljuju se zastoji i ostale popratne manifestacije. Naprotiv, u lagodnoj situaciji govor djeteta koje muca postaje bolji.

Djetetu je govor važan za društvenu i obiteljsku afirmaciju te tako svako osviješteno nestandardno govorno ponašanje dovodi do gubitka spontanosti i potiskivanja potrebe za komunikacijom. Komunikacija postaje izvorom negativnih iskustava, tjeskobe i straha.

Logoped u Poliklinici SUVAG nastoji u suradnji s kolegama iz tima (psihologom, psihijatrom i ritmcarem) djelovati na cijelokupnu lepezu poteškoća koje se javljaju kako bi govor postao tečniji, a komunikacija ugodnija. Koncipirajući svoj dio programa logoped provodi vježbe disanja, produžavanje trajanja glasa, logatoma i riječi. Posvećuje veliku pažnju razvoju vokabulara, razumijevanju i upotrebi jezično-gramatičkih struktura. Kada interveniramo u govor obraćamo jednaku pažnju na svaku "vrednotu govornog jezika", kako ih je označio prof. Guberina, kao što su: intonacija, intezitet, rečenični tempo, pauza, mimika, gesta i stvarni kontekst, a što je također i osnova dramskog izraza. Govorni jezik promatra se u svoj njegovoj

kompleksnosti., što i jest osnovni smisao verbotonalne metode.

Najgore što nam se može dogoditi u terapiji s djecom jest da im budemo monoton i dosadni. Sjedenje za stolom i rad preko aparata čini nas statičnima i tada možemo upasti u zamku monotonije. Ono što nam pomaže da to izbjegnemo jesu glas i govor, kako verbalni tako i neverbalni.

Vrednote govornog jezika, tj.njihove kombinacije pružaju nam mogućnost da svaku priču ispričamo ili "pročitamo" zajedno s djetetom na način da kod djeteta izazivamo osjećaje.

Još nešto nam je izuzetno važno, a to je priča. Priča koju čitamo treba biti zabavna i treba pobuditi radoznalost kako bismo zadržali djetetovu pažnju. Potrebno je odabrati dobru priču koja je povezana sa svim aspektima djetetove ličnosti, koja mu potiče maštu, koja mu objašnjava osjećaje, kroz koju su vidljivi problemi koji mu se možda javljaju u životu i koja ukazuje na moguća rješenja tih problema.

Narodne bajke koje su se održale usmenom predajom, a tek kasnije su zapisane, sa svojom formom i strukturon, kako kaže Bruno Bettelheim, prenose poruku da je borba protiv ogromnih teškoća u životu neizbjježna, da pripada suštinskom dijelu ljudskog postojanja - ali da čovjek, ukoliko ne ustukne, već se nepokolebljivo suočava s neočekivanim i često nepravednim tegobama, svladava te prepreke i na kraju izlazi kao pobjednik. Bajke postavljaju egzistencijalnu dilemu. Likovi bajki nisu ambivalentni, već su ili zli ili dobri, što omogućava djetetu da lakše shvati razliku između njih. Bajka je divna jer naizgled nema nikakve veze s vanjskim realnim svijetom, opisuje neke davne događaje. Ali zato je jasna veza bajke s unutarnjim svijetom djeteta i kroz nju dijete nalazi rješenja svojih problema bilo da su to problemi separacije, zanemarivanja, kritiziranja ili osjećaja neadekvatnosti. To, naravno, ne znači da svi ti problemi nestaju pukim čitanjem priča.

Bajke, narodne priče, mitovi i sve priče koje poštuju takvu formu i strukturu trebaju biti čitani djeci. Odrasli ih trebaju čitati svojoj djeci ili ih terapeuti trebaju čitati svojim pacijentima. Nije dovoljno da djeca sama gledaju sinhronizirane filmove ili slušaju audiozapise. Čitajući priče i bajke dajemo znak djeci da mi odrasli, konkretni odrasli koje oni poznaju, podržavamo njihovo odrastanje, njihovu ideju o savladavanju nas odraslih (divova), da podržavamo njihovu ljutnju i otpor prema pritiscima, prema strahovima kao i težnju za pobjedom, uspjehom, te da je u simboličkom smislu dozvoljeno gurnuti zločestu vješticu u vatru. Time njegujemo optimizam, jer svaka prava priča treba imati sretan završetak.

Potrebno je sadržajno odabrati priču tako da ona odgovara trenutnoj emotivnoj i intelektualnoj potrebi djeteta.

Priču možemo čitati glasom pisca ili pokušati portretirati lik. Ukoliko priču "čitamo" zajedno s djetetom, ono rado preuzima uloge. Intonacijom, intezitetom, i ritmom oslikavamo stvarni kontekst, jer priča postaje "kao da", jer mi ulazimo unutra i postajemo njen dio.

Priča "Tri praščića" je dramatična priča o neophodnosti rada i temeljitog angažmana kako bi se osigurala sigurna budućnost i opstanak. Ona uči predškolsko dijete kako je važno odgoditi neposredno zadovoljenje potreba (u ovom primjeru dulji period igre nasuprot kratkog perioda rada) kako bi uspjeh bio potpun. Emocionalna samokontrola pomaže u postizanju kvalitetnije nagrade, što više osigurava opstanak. Sve se to treba čuti u glasu terapeuta koji čita priču. Potrebno je pristojno zamoliti građevni materijal, naglasiti dugotrajnost i napor, nabrojati detalje, izraziti strah, zaplašiti, uzrujati se, a zašto onda na kraju i ne izraziti veselje zbog pobjede nad zločestim vukom. Nakon svega ovog dijete samostalno izvlači zaključke kakvo bi trebalo biti.

Dijete u govornoj terapiji oponaša intonaciju terapeuta, no zadržava ju i kasnije kada prepričava priču, što više boji ju svojim emocijama.

"Pepeljuga" izražava osjećaje djeteta prema roditeljima, ukazuje na potrebu za jednakom pažnjom kao i prema drugoj djeci u kući, pokazuje osjećaj odbačenosti. Takve situacije u realnom životu kod neke djece mogu dovesti do mucanja pa onda oni postaju naši pacijenti. Dakle, to nije tako samo u bajkama. No, u "Pepeljugi", nakon što je Pepeljuga sve počistila i uredila (a možda je sve to i trebala napraviti kako bi otišla na ples), dolazi dobra vila, postavlja neke realne zahtjeve, pomaže čarolijom i više nema prepreka da Pepeljuga ode na ples. Ponekad je potrebno malo više vremena da se izade na kraj s ljubomorom, te se zato treba još malo strpjeti kako bi se došlo do cipelice.

"Ivica i Marica" je priča koja govori o napuštanju, odbacivanju i lišavanju ljubavi. Možda se u stvarnosti radi o tome, a možda dijete samo misli da se njegove želje i potrebe ne zadovoljavaju onako kako je očekivalo. Možda majka nenadano postavlja veće zahtjeve. I tako brat i sestra dijele sudbinu i moraju otići iz roditeljskog doma. Šuma je nepoznanica, kuća od medenjaka je primamljiva, može zadovoljiti glad i kako joj onda odoljeti. Ptice ih upozorava. Ako je kuća majka, što će biti ukoliko je pojedu? Vještice ih kažnjava, tj. Maricu prisiljava da joj radi po kući, a Ivicu se sprema pojesti. Jedini im je spas u planiranoj akciji. Djeca se trebaju promijeniti pa više neće sresti vješticu niti strahovati od nje, već će se kući vratiti bogati. Kada savladaju opasnosti svijeta ili svoj preuveličani osjećaj odbačenosti biti će obogaćeni.

Ukoliko uvidimo da se stvarno radi o napuštanju i odbacivanju, dijete će zajedno s roditeljima biti uključeno i u terapiju kod psihologa ili psihijatra koji su dio tima u našoj ustanovi, te ćemo zajedničkim naporima nastojati riješiti problem.

Za kraj ovog izlaganja ostavila sam "Crvenkapicu", koju vjerojatno sva djeca znaju i rado pričaju, iako je vjerojatno različito doživljavaju ovisno o dobi.

Crvenkapa izlazi iz roditeljskog doma u svijet, zna put s kojeg ne bi trebala skrenuti, ali svijet izvan kuće je odveć privlačan i može je dovesti u opasnost. Crvenkapa je priča o spolnosti i odrastanju, govori o čulima (vidu, sluhu,

dodiru i okusu). Vuk je proguta, ali tu nije kraj (tu odrasli ne moraju objašnjavati da to nije uistinu, to svako dijete zna). Kroz dodatno iskustvo, kada lovac raspore trbuš, a Crvenkapa iskoči iz trbuha, ona se ponovno rađa i bolje prepoznae svoje emocije.

Sva djeca u terapiji vrlo izražajno opisuju susret Crvenkapice i vuka u bakinoj kući. Vrlo izražajno koriste i mimiku i gestu. Pažnja je usmjerena u potpunosti. Tog trenutka govore o nekom drugom, o nekoj Crvenkapici, kontekst priče ih vodi. Zaboravljaju da se zapravo "društveno" afirmiraju, ne obraćaju pažnju na svoj govor, ne misle da ih itko procjenjuje i predvino su spontani. Čak i poneki zastoj u govoru više nije važan.

A za domaći uradak mogu nacrtati iz priče što žele i to onako kako znaju i umiju.

**Vlado Krušić, dramski pedagog i redatelj,
Učilište ZKM, Zagreb**

DRAMSKA DAROVITOST - ŠTO JE TO???

O dramskom odgoju uglavnom govorimo kao o skupu metoda, mediju, izražajnom području koje s jedne strane može obuhvatiti i prožeti čitav niz didaktičkih postupaka i ciljeva, a s druge potaknuti i razvijati razne sposobnosti, kompetencije i motivacije mlađih ljudi-sudionika dramskog rada. Tim se metodama dakle služimo nastojeći razviti ličnosti učenika, njihove intelektualne, emotivne, psihofizičke i duhovne sposobnosti, njihov vrijednosni sustav, te sposobnosti komuniciranja i integriranja u svijet. Kad pak govorimo o otkrivanju i razvijanju darovitosti kod djece koja imaju dramski talent onda dramski odgoj kao skup metodičkih postupaka, dakle kao sredstvo rada s njima, postaje u neku ruku svoj vlastiti cilj. Čemu dakle služi dramski odgoj u radu s dramski darovitom djecom?

Prije nego odgovorim na to iznio bih sažetak osnovnih činjenica o projektu pod nazivom "Otkrivanje i potpora dramski darovitoj djeci" koji smo u okviru Učilišta Zagrebačkog kazališta mlađih započeli Boris Kovačević i ja 1990. godine u suradnji s tadašnjim Zavodom za školstvo Ministarstva kulture i prosvjete.

Do spoznaja o naravi i dramske darovitosti i načinu njezina provjeravanja dolazili smo temeljem vlastita iskustva i intuicije, jer nije bilo nikoga od koga bismo to naučili, niti litarature o toj vrsti darovitosti ni u nas niti u svijetu. U praktičnom smislu to znači da smo postupno, nastojeći odgovoriti samima sebi na naše sumnje i pitanja, oblikovali jedan broj zadataka razvrstanih u tri stupnja provjere putem kojih smo svake godine u suradnji sa zagrebačkim školama provjerili pozamašan broj učenika u dobi od 10 do 14 godina (od 4. do 8. razreda osnovne škole), u prosjeku oko 1000 učenika godišnje. Učenicima koji bi prošli sva tri stupnja provjere ponudili bismo pohadjanje programa potpore dramski darovitim učenicima u našem Dramskom studiju koji traje dok ne završe srednju školu. Ulazak u program potpore je dobrovoljan i sadrži povećani broj nastavnih sati dramskoga rada, zatim satove govorne kulture i seminare moderne mime. Dosad je tijekom svih ovih godina sustavom provjere obuhvaćeno oko 6500 učenika, a oko 70 ih je

pohađalo ili pohađaju program potpore. Neki su već okončali pohađanje tog programa i danas su na zagrebačkoj Akademiji dramske umjetnosti, jedna djevojka uči modernu mimu na Visokoj umjetničkoj školi u Amsterdalu, a druga na privatnoj školi mime u Londonu, nekolicina pak je na drugim, uglavnom humanističkim, fakultetima. Na žalost, financiranje provjere po zagrebačkim školama zaustavljeno je 1997. godine jednostavnom birokratskom odlukom. Program potpore, međutim, i dalje traje s onom provjerrenom djecom koja još uvijek pohađaju Dramski studio ZKM.

Da se vratim na ranije pitanje: čemu, dakle, služi dramski odgoj u radu s dramski darovitom djecom i mladim ljudima? Osnovna zadaća dramskog odgoja ista je u radu sa svom djecom, bez obzira na stupanj i vrstu darovitosti, kreativnosti ili socijalne prilagođenosti, a to je cijelovit odgoj ličnosti i njezinih sposobnosti. Razlike i posebnosti, pak, u dramskom odgojnog radu proizlaze iz razlika i posebnosti skupina s kojima se radi i problema koji se dramskim odgojem pokušavaju prevladati. Dakle, *razvijati dramski talent kod djece koja ga posjeduju u društvenom i profesionalnom smislu znači stvarati potencijalno visoko kompetentne stručnjake ne samo za profesionalno bavljenje kazalištem, nego za sva područja života koja imaju izravne ili posredne veze s dramskim izrazom, ali i za sve profesije koje koriste osobni javni nastup, koje se bave međuljudskim odnosima, te koje koriste ili se bave govorom.*

U prvim godinama Boris i ja smo, kao kazališno odgojeni dramski pedagozi, sasvim logično svodili dramsku darovitost na glumačku te nastojali ustvrditi što čini glumački talent i kako ga prepoznati kod djeteta i mладog čovjeka. S vremenom pak nametnulo se da dramska darovitost ima i svoje druge inačice, primjerice darovitost za dramsko pisanje ili režiranje. To je nužno vodilo do proširenja pojma dramske kompetencije, a time i do povećanja opsega zadaća dramskog odgojnog rada s dramski darovitom djecom.

Dramsku kompetenciju kao temelj dramske darovitosti odredio sam kao složenu povezanost triju sposobnosti: *sposobnosti zamišljanja, sposobnosti doživljavanja i sposobnosti izražavanja.* Različiti vidovi dramske darovitosti očituju se kako u izražajnim sposobnostima pojedinca tako i u izražajnim sredstvima koja se koriste. U glumi se to ostvaruje uporabom samoga sebe kao izražajnog sredstva. Glumac - ili šire, predstavljač - sam je sebi izražajno sredstvo. Dramskom piscu izražajno sredstvo je dramski tekst, a redatelju cjelokupni kazališni mehanizam. Iz ovoga ne bi trebalo izdvajati niti zanimanje dramskog pedagoga kojim se, duboko sam uvjeren, nije moguće baviti bez specifičnog talenta.

U našem programu potpore dramski darovitim učenicima još uvijek ne posvećujemo dovoljno vremena poticanju i razvijanju ovih drugih vidova dramske kompetencije. No i tu treba reći da iskustvo glume kao izvorno dramsko iskustvo jest temelj razvijanja i svih drugih spomenutih inačica.

Ima još nekoliko spoznaja do kojih smo došli na temelju iskustva tijekom ovih devet godina bavljenja dramskom darovitošću.

Prvo: kad provjeravamo dramske sposobnosti djeteta valja zapamtiti da zapravo provjeravamo njegove sposobnosti onakve kako se iskazuju *u trenutku provjere.* To

znači da iskazane sposobnosti ne moraju nužno ostati iste kakve su bile u trenutku provjere. S godinama one se mogu povećati ili smanjiti, ovisno o *motivaciji* učenika.

Druga spoznaja slijedi iz prve: dramski talent nije samo složena nego i *dinamička* struktura.

Treće: razvoj i skrb o vlastitu talentu poglavito mora biti predmet odgovornosti samog učenika. *Stoga usvajanje ove odgovornosti valja smatrati sastavnim dijelom njegova talenta.*

Četvrto: uz glumački talent dramska darovitost uključuje i druge talente i vrste stvaralačkosti koje bi valjalo provjeravati i razvijati dodatnim specifičnim sredstvima.

Peto: zahtijevati točnost i određenost u provjeri jednog vida dramske darovitosti ne znači isključiti druge vidove. Otkrivanje jedne kvalitete ne isključuje ostale, već im može biti od pomoći i sukladno njima.

Dodao bih na kraju da je ovaj program već pokazao nesumnjive rezultate, dakako, prvenstveno kroz određeni uspjeh niza njegovih polaznika u području kazališne i filmske umjetnosti. Kad danas u Zagrebu treba naći druge glumce onda su naši polaznici prvi koje se dolazi gledati, a mnogi doista i sudjeluju u brojnim filmskim, televizijskim i kazališnim projektima.

Međutim, šira društvena potpora darovitoj djeci, a time i onoj koja imaju dramski talent, općenito je slaba i neosmišljena. Stoga se, kako sam naveo, u vodenju ovog našeg programa suočavamo s preprekama i u onim ustanovama koje su nam dosad pružale potporu. Poteškoće se ubuduće mogu izbjegići oblikovanjem osmišljene i sustavne politike spram darovitih i talentiranih te razvijanja novih i poticanja dosadašnjih vrsta rada kojima su talentirana djeca obuhvaćena. Za takvo što, međutim, potrebno je mnogo više razumijevanja na mjestima gdje se o dramskom odgojnem i stvaralačkom radu odlučuje.

Gabrijela Bodlaj, "Sunašće" - Savez društava za cerebralnu paralizu Slovenije, Ljubljana

UMJETNOST JE RUKA ŠTO MILUJE NAŠU DUŠU Umjetnost kao terapija - terapija kao umjetnost

Nikad nisam studirala režiju, glumu, niti psihologiju ili terapiju s pomoću umjetnosti. No sve me to snažno privlači. Učinilo mi se potrebnim da odmah na početku to zapišem, jer ono o čemu ću pisati nisu činjenice niti prihvaćene istine koje se mogu uopćavati. To su istine koje vrijede za mene.

Uvjerenja sam da svaka harmonija izvan tijela utječe na unutarnju harmoniju. Svejedno je ako je to glazbena, likovna ili kakva druga skladnost. Postavljena je kao uzor, ideal što ga i tijelo želi doseći. Ako ovu misao uzmemu kao činjenicu, naša odgovornost u radu postaje još većom, jer onda vrijedi i suprotno: neskladnost u vanjskom svijetu odražava se i u nama samima. Ovdje još ne pravim razliku između osoba s invaliditetom i ostalih, jer sam uvjerenja da rečeno vrijedi za sve ljude.

Kao ljudska bića, u životu se realiziramo na različite načine. Djevojke postaju žene, majke, možemo biti uspješne u poslu koji obavljamo; momci postaju odgovorni muževi, očevi... Načini su vrlo različiti kao i putevi. Kadikad netko od nas ima sreće da se barem na trenutak

realizira na vlastito zadovoljstvo i zadovoljstvo svih ljudi koji se nadu u blizini. Tu pak dolazi do razlika. Neki od nas imaju više mogućnosti izbora od drugih, a time i više mogućnosti da se realiziraju. Osobe s invaliditetom u svojoj su samorealizaciji ometeni. Njihova se invalidnost u stvarnom životu češće iskazuje kao prepreka, a samo u vrlo rijetkim prigodama kao prednost.

U kazalištu se sve to može promijeniti. Nedostaci postaju prednost. Kako?

Često se sjetim Vilme koja je igrala Đavolka Zabadala u *Dronjavoj Lenči* Milana Dekleve. Ta sitna djevojčica, na kojoj bismo u svagdašnjem životu našli malo more nedostataka, na pozornici je zaživjela kao potpuna osoba. U bilo kojem profesionalnom kazalištu bili bi presretni da za tu ulogu dobiju barem približno tako dobru glumicu poput nje. Vilma je zaista bila ono pravo! U crvenu kostimu, šiljatoj kapi i velikim cipelama bila je autentična slika naše mašte. Uvjerena sam da je potpunost tih trenutaka osjetila i sama; upravo tako smo doživjeli predstavu svi koje smo je gledali. To je onaj sklad koji poput nježne ruke, dok miluje Vilminu dušu, miluje također i naše duše. Upravo taj sklad i samorealizacija čine mi se najvažnijim vidovima kazališnog stvaralaštva osoba s invalidnošću.

Dakako da to ne znači da smijemo zaboraviti na osnovni cilj dramskog stvaranja: pokazati život u svoj njegovoj različitosti i o tome prenijeti poruku gledateljima. Ako u predstavi nastupaju osobe s invalidnošću, to ne znači da predstave moraju biti invalidne. To znači da sve ono što općenito vrijedi za kazališno stvaranje, mora također vrijediti i u kazalištu koje stvaraju osobe s invalidnošću.

Invalidnost izvođača ne smije se osjetiti kao nedostatak. To mora biti prednost, a to može postati samo s pametnim izborom teksta, podjelom uloga... Tijekom stvaranja moramo biti vrlo fleksibilni: ako ne ide na jedan, možda će ići na drugi način. Ako glumac ne može naučiti tekst, sadržaj svoje poruke izraziti će pokretom. Ako se ne može uživjeti u tuđu situaciju, pokušat ćemo mu objasniti, ili ćemo potražiti odgovarajuću situaciju iz njegova života. Bezbroj je načina da stignemo do cilja; nijedan put nije pogrešan, nijedan nije jedini pravi.

Režiser je time stavljén pred tešku zadaću. Mora izvanredno točno znati i vidjeti cilj u svoj njegovoj višeslojnosti, a istovremeno mora biti spreman neprekidno mijenjati puteve i načine kako stići do cilja. To je vrlo teško ostvariti, ako zadatku pristupamo analitično. To se lakše postiže ako životu dopustimo da nas iznenadi i uživamo u tome. To je naša prednost. Odmah se prilagodimo svakoj situaciji, i još uvijek imamo mogućnost za analizu, ako to želimo.

Pri "Sunašcu", Savezu društava za cerebralnu paralizu, osam godina djeluje kazališna družina Šest sjajnih. U tom razdoblju postavili smo pet kazališnih predstava i jedan autorski recital. Članovi družine su se mijenjali, no neki su joj ostali vjerni sve te godine. Danas je to družina koja broji dvadeset članova; od toga je dvanaest osoba s invalidnošću.

Zadnja predstava zove se *Noć vještice*, a nastala je na osnovu Shakespeareova *Macbetha*. Na mene je taj tekst oduvijek djelovao magično dajući mi osjećaj nečeg nezaustavljiva i nesavladiva. Već na samom početku rada

bilo nam je jasno da klasično uprizorenje tog teksta ne dolazi u obzir. Macbeth, lijepa lady Macbeth i svi ostali junaci po svoj bi prilici izgledali jedno i neuvjerljivo kad bi ih igrali invalidi.

Osnovnu priču nismo mijenjali, ali smo promijenili pristup priči. Glavna osoba nije više Macbeth, igračka u rukama sudbine i žene. Svoj smo pogled usmjerili na vještice. Tako smo našli idealan prostor za našu poruku: ta mračna bića kroje sudbinu ljudi, čaraju u najčišćem značenju riječi, njihova moć je neograničena. One su drukčije od ljudi. Ako požele, svoju moć mogče bi usmjeriti i na sebe. Mogče bi postati lijepe, poželjne..., ali one i ne misle na takvo što. Drukčijost je njihov pravi lik, ona je njihova prednost. Takva je svaka drukčijost, pa i naša. Samo je treba prihvati i potražiti njene prednosti.

Svako je stvaranje dvosmjeren proces. Njime djelujemo prema van, dok istovremeno utječe i na nas same. Tako se poruka koju smo htjeli odaslati publici vratila k nama.

Prije nastupa, naročito kad smo igrali pred mlaodom publikom, često sam rekla nekoliko riječi o družini. Između ostalog, rekla bih im da smo integrirana družina i da će na pozornici nastupiti osobe s invalidnošću i one bez nje. Sasvim nehotice gledateljima se postavljalo pitanje tko je od glumaca "normalan", a tko nije. Često nisu našli odgovor, ili pak nisu bili uvjereni da je njihov odgovor točan. Granica između normalnog i nenormalnog na pozornici je bila izbrisana, postala je neodredljiva. A možda je niti nema?

Imali smo ideju, pripremljeni koncept, izabrane glumce i slobodno priređen tekst. Premda se ne čini tako, upravo je to bio najvažniji dio priprema na koji smo utrošili najviše vremena i energije. Družinu smo podijelili na dva dijela; jedan je bio zbor, a drugi protagonisti. Glazbena skupina Bojzfromdelođa (gitara, bas, bubnjevi, orgulje, DJ ulošci i vokal) svojom je autorskom glazbom odigrala sličnu ulogu kao i zbor u grčkoj tragediji: dečki su komentirali događanje na pozornici. A ono je imalo dvije razine. Kako sam već napisala, u središte pažnje postavili smo vještice. Zato je glavno prizorište bilo njihovo. Svi ostali događaji odvijali su se iza platna kao kazalište sjena.

Predstavu smo napravili relativno brzo. Ako odbijem vrijeme individualnih priprema, trebalo nam je samo osam dana. Opremljeni onim što smo već ranije pripremili, otišli smo u naš centar iznad Ankarana. Glumci su svi znali svoj tekst, bend je imao bar okvirno pripremljenu glazbu, kostimi su bili sašiveni. Najprije smo radili u odvojenim skupinama: posebno glumci, posebno bend. Platna, koja su nam istovremeno služila kao scenografija i kao zaslon za kazalište sjena, oslikala je cijela družina pod vodstvom likovne umjetnice Melite Garvas. Nakon pet dana odvojenih pokusa i brojnih razgovora radi usklajivanja bili smo spremni za prvi zajednički pokus na pozornici. To je bio značajan trenutak, jer nismo znali hoće li naša predstava izgledati onako kako smo je zamislili. Bili smo zadovoljni.

Prvi smo put nastupili dva dana nakon toga, a zatim još dvanaest puta. Svaka je izvedba bila posebna, svaka je bila malo drukčija od prethodne. I sami smo bili iznenadeni onim što smo napravili. U ime cijele družine mogu s pouzdanošću ustvrditi da je to bila dosad naša najbolja predstava.

TKO SU NOVI ČLANOVI PREDSJEDNIŠTVA HCDO?

Na posljednjoj skupštini Centra održanoj u listopadu prošle godine izabrali smo dvoje novih članova predsjedništva. Posljedica je to sve intenzivnijeg učlanjivanja u našu udrugu s jedne strane rehabilitatora i terapeuta, a s druge socijalnih radnika, odgajatelja, psihologa i općenito pedagoških djelatnika koji rade sa skupinama djece i mlađeži s poteškoćama u razvoju i socijalizaciji ili pak imaju neke druge posebne potrebe. Kako bismo u budućnosti jednakom pažnjom mogli poticati i razvijati aktivnosti i u tim specifičnim društveno-odgojnim područjima zaključili smo da je neophodno u predsjedništvo izabrati stručnjake koji ta područja poznaju bolje od dosadašnjih članova predsjedništva koji su dramski pedagozi s kazališnim odn. učiteljskim obrazovanjem. Stoga našim čitateljima sa zadovoljstvom predstavljamo nove članove našeg predsjedništva.

Jasenka Pregrad predstavlja se sama.

“Rođena sam u Splitu 1950. godine. Moj odnos prema društvu, drugima i radu s djecom i mladima bitno je određen bivanjem u izviđačkoj organizaciji. Po završetku gimnazije i muzičke škole odabrala sam studij psihologije sa željom da razumijem kako postajemo to što jesmo.

Do kraja studija početno pitanje usložilo se u mnoga potpitanja uključujući i pitanje što je to kreativnost i može li se podržati njen razvoj. S tim na umu provela sam dvije godine u Americi i naučila načine poticanja kreativnosti. Po povratku izradila sam program razvoja produktivnog mišljenja i susretljivošću tadašnjeg direktora II. gimnazije u Zagrebu provela ga kao slobodnu aktivnost u školi. Program se pokazao uspješnim, učenici i ja bili smo radosni i otvoreni jedni prema drugima.

Sudbina je htjela da u razredu kojem sam bila razrednik bude mnogo mlađih ljudi sklonih promišljanju i kreativnom dramskom izrazu. Nitko baš puno nije znao, ali imali smo dobru volju i potrebu da nešto stvaramo. Tako je, kao alternativa uobičajenim školskim akademijama povodom dana Republike, nastala predstava *Cijenjeni publikum dobro došli na akademiju* u kojoj je sudjelovalo svih 36 učenika i koju smo morali reprizirati kako bi je vidjeli svi koji su htjeli. Predstava je bila zapažena i dobila neke nagrade na tadašnjem SKAZ-u. Nas je ponijela tako da smo do mature napravili još 3 predstave s puno veselja i zanosa. Inficirani virusom dramskog izraza neki od učenika završili su na Akademiji dramskih umjetnosti, neki su otišli u šire područje kulturnog djelovanja, ostali su ponijeli uspomenu na duhovnu avanturu, a ja sam stekla jasan iskustveni uvid u potencijale dramskog izraza ne samo kao sredstva za pravljenje kazališnih predstava nego i kao sredstva za osvještavanje osobnosti, za pročišćavanje osobnog odgovora na pitanje kako postajemo to što jesmo, kao sredstva za razvoj kreativnosti u širem smislu i kao cjelovitog (holističkog) izraza ličnosti.

Ne znajući još uvijek dovoljno da bi mogla zadovoljiti očekivanja i potrebe učenika, njihovih roditelja i nastavnika u rješavanju adolescentnih kriza identiteta i podržavanju njihova razvoja nastavila sam učiti od njih samih i formalno. To me je nakon desetak godina učinilo psihoterapeutom geštaltističkog pristupa s diplomom

Instituta za integrativnu psihoterapiju iz Wurzburga. Geštalt pristup drži da je čovjek rođenjem opremljen za zdrav rast i razvoj, da se teškoće javljaju zbog zastoja u razvoju, te da je posao terapeuta pomoći u otklanjanju zastoja i podržati osobni razvoj. Dakle ne samo da se oslanja na kreativne snage čovjeka, nego često koristi dramski izraz kao tehniku osvještavanja i izraza vlastite osobnosti. Polazeći od ovih premissa provela sam 18 godina kao školski psiholog u II. gimnaziji (koja je u međuvremenu bila i Centar za odgoj i obrazovanje u kulturi), pa zatim kao savjetnik za programe i edukator u Društvu za psihološku pomoć, a sada sam ravnateljica LINigra - privatne škole s pravom javnosti. Svih ratnih godina sudjelovala sam i vodila mnoge projekte psihološke pomoći djeci stradaloj u ratu (UNICEF, CRS, IRC, Centar za žene žrtve i mnogi drugi). Ovih godina mira naša ratna iskustva suradnjom UNICEF-a moji kolege i ja prenijeli smo držeći seminare u Albaniji i na Kosovu.

Ostajući u stalnoj suradnji s dramskim zanesenjacima dodavala sam psihološki aspekt programima ranog prepoznavanja dramske darovitosti djece, sudjelovala u osmišljavanju dvaju savjetovanja koja je organizirao HCDO 1996. i 1998. (dramski izraz kao podrška djeci stradalnicima rata i djeci s posebnim potrebama). Objavila sam desetak radova i poglavljia u stručnim knjigama, a urednik sam knjige *Stres, trauma, oporavak* (Društvo za psihološku pomoć, Zagreb, 1996.), suradnik sam HTV-ovog obrazovnog programa i stalni gost u emisiji *Što mi se to događa*, član sam nekoliko strukovnih udruženja, predavač na poslijediplomskom studiju na Odsjeku za psihologiju Filozofskog fakulteta u Zagrebu.

Osim toga dajem podršku svojoj vlastitoj djeci, sad već zrelim adolescentima, u rastu i razvoju. Jedno od njih dvoje odlučilo je, između ostalog baveći se dramskim izrazom, posvetiti svoj profesionalni život (plesnim) daskama i tako ispunjavajući Celestinsko proročanstvo odgovoriti na pitanje kako postajem ono što jesam.”

Davor Kavalari (1969) viši je fizikalni terapeut u Centru za odgoj, obrazovanje i ospozljavanje djece i mlađeži Dubrava u Zagrebu. Zaljubljenik je kazališta od osnovnoškolskih dana. Tu je ljubav njegovao aktivnim radom u dramskim družinama u srednjoj školi te u studentskim i amaterskim družinama. Nastupio je i u tviznanki “Dirigenti i mužikaši” pokojnog Kreše Golika. Zov glumačkog poziva dvaput ga je doveo u uži izbor kandidata za prijam na Akademiju dramske umjetnosti.

Kao terapeut, Davor stečena kazališna i glumačka iskustva primjenjuje vrlo pažljivo i selektivno podređujući ih specifičnim odgojno-obrazovnim i rehabilitacijskim zahtjevima svojih učenika u Centru Dubrava. Pritom nije zanemario ni onu estetsku dimenziju, što su dokazali i uspješni nastupi na susretima “Lidrano” 1996. godine s predstavom *Droga odnosi sve i 1998.* s predstavom *Konzerve*.

Dvaput je bio zapaženim sudionikom naših savjetovanja posvećenih mogućnostima dramskog rada u suzbijanju psihocijalnih ratnih posljedica (1996) te dramskom radu s djecom i mlađeži s posebnim potrebama (1998).

Za studente Više zdravstvene škole od 1995. vodi radionice o primjeni scenskog sadržaja u terapijske svrhe.

1996. bio je sudionikom projekta UNICEF-a “Korak po korak do oporavka”.

NATUKNICE ZA VOĐENJE RASPRAVE O "PRIJEDLOGU STUPNJEVA STRUČNIH ZVANJA HCDO"

Prema zaključku naše posljednje skupštine javna rasprava o "Prijedlogu stupnjeva stručnih zvanja HCDO" traje do konca svibnja 2000., kada ju treba zaključiti, raspraviti primjedbe i prijedloge, usvojiti konačnu inačicu "Prijedloga" i započeti s dodjelom zvanja.

Dosadašnje glavne primjedbe članstva odnose se na određenje uvjeta koje treba ispuniti za priznavanje određenog stupnja stručnog zvanja. U sadašnjem "Prijedlogu" uvjetima se smatraju seminari dodatnog dramsko-pedagoškog obrazovanja koje je pojedinac pohađao, zatim određeni oblici dramsko-pedagoškog školovanja koji se zasad mogu steći samo u inozemstvu (ali ih također treba uzeti u obzir!), te javni nastupi i na njima stecena priznanja (primjerice "Lidrano" i tamo stecene diplome).

Zbog ovako postavljenih uvjeta pojavio se problem njihova ispunjavanja za one naše članove koji ne sudjeluju na susretima poput "Lidrana" ili ne dobivaju priznanja na sličnim susretima, a opet, kao i većina naših članova, premda možda rade godinama, nisu imali mogućnost sudjelovanja na dramsko-pedagoškim seminarima koje spominjemo u "Prijedlogu". Međutim, možda su pohađali neke druge seminare, namijenjene njihovoj profesiji i specifičnim odgojnim zadaćama. U takvoj se situaciji npr. nalaze naši članovi koji rade u vrtićima ili pak u odgojnim ustnovama koje rade s djecom s posebnim potrebama. Za takvu vrstu problema moći ćemo potražiti rješenja samo ako nam oni koji ih izravno osjećaju dostave dovoljan broj podataka, argumenata i prijedloga za njihovo rješavanje.

Natuknice koje slijede trebaju pomoći cijelokupnom članstvu, te povjerenicima i odborima naših ogranaka da se uključe u raspravu i što bolje pripreme za njezinu učinkovito sprovođenje.

Javnu raspravu moguće je voditi na dva načina:

Prvi se sastoji u osobnom davanju primjedaba na "Prijedlog". To treba učiniti u pisanim obliku i poslati na adresu Centra. Sudjelovanje u ovom obliku rasprave očekujemo poglavito od onih naših članova koji žive i djeluju na područjima u kojima nemamo osnovane grane.

Drugi se sastoji u zajedničkoj raspravi koju upriličuju ogranci. Tada je postupak sljedeći:

- Pojedinačne primjedbe moguće je iznijeti pismeno ili usmeno.*
- Usmene primjedbe i prijedlozi moraju biti unešeni u zapisnik sastanka.*
- Po završenoj raspravi odbor ogranka ili, ako ne postoji, komisija ogranka izabrana za tu svrhu, treba sve iznešene primjedbe i prijedloge sakupiti i dostaviti ih Komisiji za stručno usavršavanje HCDO.*

Molimo sve pojedince ili tijela koja sudjeluju u raspravi da budu što konkretniji i iscrpniji u svojim primjedbama i prijedlozima.

**SLJEDEĆI BROJ DRAMSKOG ODGOJA IZLAZI POTKRAJ ŠKOLSKE GODINE I BIT ĆE UGLAVNOM POSVEĆEN SUSRETIMA "LIDRANO". DONIJET ĆEMO SLUŽBENA IZVJEŠĆA IZBORNIKA, KAO I VAŠA MIŠLJENJA, PRIJEDLOGE TE OCJENE RASPRAVA U OGRANCIMA.
OPIŠITE SVOJA ISKUSTVA. UPOZORITE NA PROBLEM. POSTAVITE PITANJE.
ROK ZA SLANJE PRILOGA JE 30. TRAVNJA 2000.**

Izdavač:
HRVATSKI CENTAR ZA DRAMSKI ODGOJ
Petrova 48a, 10000 Zagreb -Tel. 1 463 55 03
E-mail: Vladimir.Krusic@zg.tel.h
Prijelom: Damir Miholić
Broj uredili: Vlado Krušić, Marija Tuksar, Nevenka Mihovilić

*Dramski odgoj izlazi prema novčanim mogućnostima.
Naklada: 450 primjeraka
Prilozi se ne plaćaju.
Ovaj broj je besplatan.*